

KIBRIS'TAKİ İNGİLİZ ÜSLERİNİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK AÇIDAN ÖNEMİ

Hakan DUMLU¹

Özet

Günümüzde Kıbrıs, kuzeydeki Türk kesimi ve güneydeki Rum kesimi olmak üzere ikiye bölünmüş durumdadır. Ancak adada üçüncü bir aktör daha vardır: Britanya'nın denizaşırı topraklarından Ağrotur ve Dikelya'daki Egemen Üs Bölgeleri. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960'taki antlaşmaya göre Birleşik Krallık, Ağrotur ve Dikelya'daki askerî üsleri üzerindeki egemenliğini devam ettirmiştir. Egemen Üs Bölgeleri, Birleşik Krallık'ın denizaşırı toprağı statüsünü kazanarak askerî amaçlara yönelik muhafaza edilmiştir. Bu çalışmada Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki siyasî ve askerî varlığı, deniz hâkimiyeti teorisiyle açıklanmıştır. Egemen Üs Bölgeleri'ne odaklanılan çalışmada, bu bakımdan Kıbrıs Sorunu'nda genellikle göz ardı edilen bu üçüncü aktörün gerek ada içindeki gerekse bölgedeki güç dengesinde hesaba katılmasının önemi vurgulanmıştır. Aynı zamanda Kıbrıs'ın stratejik önemi temelinde Doğu Akdeniz'deki çıkar çatışmalarının tarafları da tespit edilmiştir. Böylece Birleşik Krallık, NATO ve Avrupa Birliği gibi aktörlerin jeopolitik hedefleri için Egemen Üs Bölgeleri'ne biçtikleri görevlerin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki siyasî ve askerî varlığı, sömürge ve Egemen Üs Bölgeleri olmak üzere tarihî dönemlere ayrılmıştır. Ardından Egemen Üs Bölgeleri'ne biçilen görevler, söz konusu aktörlerin jeopolitik hedeflerinde birleştikleri ve ayrıştıkları konulara bağlı olarak incelenmiştir. Böylelikle adada güç ve etki sahibi olan aktörler değişse bile İngiliz üslerinin stratejik önemini, jeopolitik hedefler için daima koruduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Egemen Üs Bölgeleri, Ağrotur ve Dikelya, Jeopolitik, Güvenlik

THE GEOPOLITIC AND GEOSTRATEGIC SIGNIFICANCE OF THE BRITISH BASES IN CYPRUS

Abstract

At the present time, Cyprus is divided into two, the Turkish part in the north and the Greek part in the south. However, there is a third actor on the island: The Sovereign Base Areas in Akrotiri and Dhekelia, of the British Overseas Territories. According to the treaty in 1960, when the Republic of Cyprus was established, the United Kingdom has retained sovereignty over the military bases in Akrotiri and Dhekelia. The Sovereign Base Areas have been retained for military purposes, with the status of a British Overseas Territory. In this study, the political and military presence of the United Kingdom in Cyprus has been explained with the theoretical framework of the sea power. In the study focusing on the Sovereign Base Areas, the importance of considering this third actor, which is generally ignored in the Cyprus Question, in the balance of power both within the island and in the region, has been emphasized. Besides, parties to conflicts of interest in the Eastern Mediterranean have been determined on the basis of the strategic importance of Cyprus. Thus, it has been aimed to compare the roles assigned by actors such as the United Kingdom, NATO and the European Union to Sovereign Base Areas for their geopolitical targets. In this context, first of all, the political and military presence of the United Kingdom in Cyprus has been divided into historical periods as colonial era and the Sovereign Base Areas. Subsequently, the roles assigned to the Sovereign Base Areas have been analyzed depending on the issues with which the actors aforementioned converged and separated in their geopolitical targets. Consequently, it has been

¹ T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Bursiyeri, Yüksek Lisans Öğrencisi, Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0003-4172-3603, E-posta: temmuzoglu34@gmail.com

detected that even if the actors who have power and influence on the island change, the British bases always maintain their strategic importance for geopolitical targets.

Key Words: Cyprus, Sovereign Base Areas, Akrotiri and Dhekelia, Geopolitics, Security

Giriş

Akdeniz, “Batı demokrasilerinin, komünist rejimlerin, bağlantısızların, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının, fakir ve gelişmekte olan ülkelerin yan yana” bulunduğu stratejik bir çatışma bölgesidir.² Kıbrıs da bu bölgenin, deyim yerindeyse, kaynayan kazanıdır. Zira Kıbrıs adası Türkistan, Kafkaslar ve Orta Doğu’daki enerji kaynaklarının dünyaya taşındığı güzergâhın Türk Boğazları, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı gibi “kapılarını” denetleyebilen stratejik bir konumda yer almaktadır. Bunun yanı sıra Orta Doğu’ya yönelik askerî bir müdahale için adeta bir sıçrama tahtası niteliği taşımaktadır ve bu bakımdan “Batı”nın ileri karakolu olarak kabul edilmektedir. Eşsiz konumu sayesinde Kıbrıs, bütün Akdeniz havzasının, Orta Doğu’nun ve hatta Avrupa’nın güvenliğini ciddi biçimde etkilediği için gerek sözü edilen coğrafyalardaki bölgesel güçlerin gerekse bu coğrafyalardaki menfaatini korumanın yollarını arayan küresel güçlerin hâkim olmak istediği bir adadır. Başka bir deyişle Kıbrıs’ı elde tutan güç, Balkanlar’dan Türkistan’a; Basra Körfezi’nden Kafkaslar’a değin oldukça geniş bir arazide askerî faaliyetler yürütebilecektir. Öte yandan Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı, Aden Körfezi, Babülmendep Boğazı, Kızıldeniz, Süveyş Kanalı, Girit, Malta, Sicilya Kanalı ve nihayet Cebelitarık Boğazı’nı içeren güzergâhtaki petrol taşımacılığının güvenliği için hayati bir önemi haiz olan ada, bu bakımdan Orta Doğu ile Avrupa arasındaki ticaret yolunun merkezindedir. Ayrıca Doğu Akdeniz’de son yıllarda keşfedilen hidrokarbon yataklarıyla Kıbrıs’ın stratejik önemi doruğa çıkmıştır.³

Günümüzde Kıbrıs, kuzeydeki Türk kesimi ve güneydeki Rum kesimi olmak üzere ikiye bölünmüş durumdadır. Ancak adada üçüncü bir aktör daha vardır: Britanya’nın deniz aşırı topraklarından Ağrotur ve Dikelya’daki Egemen Üs Bölgeleri. Birleşik Krallık, adadaki varlığını 1878’den beri “*divide et impera*”⁴ stratejisine dayalı bir emperyalist politikayla sürdürmüştür. Orta Doğu’daki neredeyse bütün İngiliz mevcudiyeti, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tedricen sona ermesine rağmen adadaki İngiliz üsleri Kıbrıs’ın stratejik önemi bağlamında varlıklarını korumuştur.⁵ Zira Kıbrıs, eskiden “imparatorluk yolu” olarak adlandırılan ve bugün de Birleşik Krallık’ın Orta Doğu ve Uzak Doğu’daki üslerine ulaşan

² Ulvi Keser, Asporça Keser, *Strateji, Espiyonaj, Intelijans ve Çatışma: Kaynayan Kazan Akdeniz ve Kıbrıs* (İstanbul: Hiperyayın, 2020), s. 39.

³ *a.g.e.*, ss. 40, 44.

⁴ “Böl ve yönet” anlamına gelen Latince bir deyiş.

⁵ Ulvi Keser, “Kıbrıs’ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 2, S. 3 (2006): s. 132.

güzergâhta yer almaktadır. Bu bakımdan Soyalp Tamçelik'e göre adadaki İngiliz üslerinin konumu oldukça dikkat çekicidir. Bunların biri, Dikelya, Orta Doğu'nun tam karşısında yer alırken diğeri, Ağrotur, Süveyş Kanalı'na doğrudan hâkim bir konumdadır. Tamçelik, bu durumu stratejik bir aklın eseri olarak yorumlamıştır. Nitekim Egemen Üs Bölgeleri'nin meşruiyet kaynağı olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960'taki kuruluş antlaşmasına göre Birleşik Krallık'ın bu üslerdeki haklarının devredilemez ve belirli bir zaman dilimiyle sınırlandırılmaz olduğu kayıtlı altına alınmıştır.⁶

Bu çalışmada Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki siyasî ve askerî varlığı, deniz hâkimiyeti teorisiyle açıklanmıştır. Egemen Üs Bölgeleri'ne odaklanılan çalışmada, bu bakımdan Kıbrıs Sorunu'nda genellikle göz ardı edilen bu üçüncü aktörün gerek ada içindeki gerekse bölgedeki güç dengesinde hesaba katılmasının önemi vurgulanmıştır. Aynı zamanda Kıbrıs'ın stratejik önemi temelinde Doğu Akdeniz'deki çıkar çatışmalarının tarafları da tespit edilmiştir. Böylece Birleşik Krallık, NATO ve Avrupa Birliği (AB) gibi aktörlerin jeopolitik hedefleri için Egemen Üs Bölgeleri'ne biçtikleri görevlerin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki siyasî ve askerî varlığı, sömürge ve Egemen Üs Bölgeleri olmak üzere tarihî dönemlere ayrılmıştır. Ardından Egemen Üs Bölgeleri'ne biçilen görevler, söz konusu aktörlerin jeopolitik hedeflerinde birleştikleri ve ayrıştıkları konulara bağlı olarak incelenmiştir. Böylelikle adada güç ve etki sahibi olan aktörler değişse bile İngiliz üslerinin stratejik önemini, jeopolitik hedefler için daima koruduğu tespit edilmiştir.

1. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

1.1. Kılavuz Kavramlar

Egemenlik

Ulus devletlerin 15'inci ve 16'ncı yüzyıllarda ortaya çıkışıyla modern uluslararası hukukun da temelleri atılmıştır. Bu yeni siyasî oluşumların, yani ulus devletlerin varlığına yönelik birtakım tehditler sonucunda “egemenlik” kavramı tahkim edilmiştir. Bu bağlamda ulus devlet ile egemenlik kavramı, birbirine bağlı olarak gelişmiştir. Zira tarihsel bir bakış açısıyla incelendiği takdirde “feodalite”nin tasfiye edilmesinde ve bunun sonucunda feodal bir

⁶ “Kıbrıs'taki İngiliz üsleri Brexit masasında”, *Deutsche Welle*, 12 Ekim 2017, <https://www.dw.com/tr/kıbrıstaki-ingiliz-üsleri-brexit-masasında/a-40930763> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

düzenlenmiş merkeziyetçi bir devlet düzenine geçilmesinde egemenlik kavramı belirleyici olmuştur. Böylece modern devletin ortaya çıkmasında da temel bir teorik işlev görmüştür.⁷

Günümüzün uluslararası sisteminde yer alan devletler, çeşitli şekillerde bağ kurdukları uluslararası kurumların yanı sıra güvenlik kaygıları sebebiyle yahut siyasî ve ekonomik tercihleri doğrultusunda katıldıkları uluslararası örgütler ya da ittifakların kararlarına uygun hareket etmeye mecbur olmaktadır. Başka bir deyişle devletler, ittifak ettikleri diğer devletlerin politikalarını, egemenliklerine aykırı olsa bile kimi zaman desteklemek zorunda kalmaktadır. Bu bakımdan egemenlik kavramının en çok tartışılan boyutu “devlet egemenliği” olmuştur. Fransız ekolüne göre devlet egemenliği, devleti idare eden bir mutlak otoritenin, kendisinden başka bir üstün ve rakip kuvvet tanımamasıdır. Buna göre egemenlik, devletin esasını teşkil etmektedir.⁸

Egemen Üs Bölgeleri

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960'taki antlaşmaya göre Birleşik Krallık'ın Ağrotur'da bulunan Batı Egemen Üs Bölgesi (*Western Sovereign Base Area – WSBA*) ve Dikelya'da bulunan Doğu Egemen Üs Bölgesi (*Eastern Sovereign Base Area – ESBA*) üzerindeki egemenliği tasdik edilmiştir. Bu iki bölge, beraberce, Egemen Üs Bölgeleri (*Sovereign Base Areas – SBAs*) olarak adlandırılmaktadır. Egemen Üs Bölgeleri, Birleşik Krallık'ın denizaşırı toprağı statüsünü kazanarak askerî amaçlara yönelik muhafaza edilmiştir.⁹

Tehdit, Tehlike ve Risk

Düşman bir gücün korkutma, gözdağı ve zarar verme gibi eylemlerde bulunacağına ilişkin niyet beyanı yahut muhatabın bahsi geçen eylemlere maruz kalacağına ilişkin algılaması tehdidi oluşturan temel unsurlardandır. Eylemler ve niyet beyanının açık olduğu bir durumda tehdidin varlığına ilişkin herhangi bir tereddüt yaşanmayacaktır. Ancak yaklaşan bir tehlikenin işaret ve ikazı, her hâl ve şartta aynı şekilde algılanmamaktadır. Bu bağlamda tehlikenin bir olasılıktan ibaret oluşu risk, onun işareti ve ikazı ise tehdittir.¹⁰

1.2. Jeopolitik Teoriler

⁷ Barış Özdal, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Gnş. 2. bs. (Bursa: Dora Basım-Yayın, 2020), ss. 6-7.

⁸ *a.g.e.*, ss. 29-30.

⁹ UK Ministry of Defence, *Overseas Territories: The Ministry of Defence's Contribution* (1 March 2012), 7, <https://www.gov.uk/government/publications/overseas-territories> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

¹⁰ Faruk Köksal, “Risk ve Tehdit Kavramında Yeni Paradigmalar ile Asimetrik Tehdit Analizi”, *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu, 05-06 Nisan 2007* (İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 2007), ss. 3-5.

Realizm ile jeopolitik teoriler arasındaki benzerlikler, jeopolitik çalışmalarında realist bir anlayışın hâkim olmasını mümkün kılmıştır. Zira her iki yaklaşımın da temelini ulusal güçler oluşturmaktadır. Bu durum, devletlerin yayılcı ve emperyalist politikalarını desteklemektedir. Bu bakımdan savaş, Realizmin olduğu kadar jeopolitiğin de bir parçasıdır; kimi zaman onun bir aracı, kimi zaman ise doğal bir sonucudur. Başka bir deyişle uluslararası ilişkiler, tıpkı Realizmde olduğu gibi jeopolitik teorilerde de bir mücadele sürecinden ibarettir.¹¹

Alfred Thayer Mahan jeopolitik okulun ilk temsilcilerindendir. Bu bakımdan jeopolitik teorilere de öncülük etmiştir. *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi (The Influence of Sea Power Upon History: 1660-1783)* başlıklı çalışması, Uluslararası İlişkiler için klasik bir metindir.¹² Bu çalışmasında Mahan, ulusal gücün unsurlarını “coğrafi konum, topoğrafik özellik, ülke büyüklüğü, nüfus, askerî güç, ulusal karakter ve hükümetin karakteri” olarak sıralamıştır. Ulusal gücü meydana getiren ilk üç unsur, Mahan’a göre, doğrudan coğrafya ile ilgilidir.¹³ Böylece indirgemeci bir yaklaşım sonucunda coğrafya ile dış politika arasında determinist bir ilişki olduğunu iddia etmiştir. Bu bakımdan Anglo-Amerikan okuluna mensup bir bilim adamı olan Mahan, analizini Britanya İmparatorluğu’nun denizlerdeki hâkimiyetine yoğunlaştırmıştır. Zira Mahan’a göre büyük bir devlet olmanın başlıca gereği, denizlerde ve özellikle stratejik suyollarında hâkimiyet kurmaktır. Nitekim Britanya da takip ettiği küresel nitelikteki politikaları sayesinde büyük bir deniz gücü olmuştur. Britanya’nın deniz gücünün gelişmesiyle imparatorluğun da yükselişe geçtiğini tespit eden Mahan, söz konusu yükselişin dünyadaki başlıca deniz yollarını elde tutmaktan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Gerçekten de Britanya İmparatorluğu, Mahan’ın jeopolitik çalışmalarını yaptığı dönemde Panama Kanalı dışında başta Cebelitarık, Süveyş Kanalı, Ümit Burnu ve Malakka Boğazı olmak üzere neredeyse bütün stratejik geçitleri elinde tutmaktadır. Bunun yanı sıra bir deniz gücüne sahip olmak okyanusa çıkışı kolaylaştırdığı için Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) deniz ticaretinin sunduğu imkân ve fırsatlardan Alman İmparatorluğu ve Rus Çarlığı’na göre daha fazla yararlanmışlardır. Böylece ikinci devletlere karşı denizlerde mutlak bir üstünlük kazanmışlardır.¹⁴ Amerikan jeopolitikçi Nicholas John Spykman ise ABD’nin güvenliği için deniz aşırı bölgelerle ilgilenerken buralardaki gelişmelere yönelik etkin bir politika takip

¹¹ Tayyar Arı, “Jeopolitik Teoriler”, *Uluslararası İlişkiler Kuramları I*, ed. Tayyar Arı, Elif Toprak (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018), s. 65.

¹² Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History: 1660-1783* (London: 1890). Eserin Türkçe çevirisi için bkz: Alfred Thayer Mahan, *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi (1660-1783)*, çev. A. Tunçer Büyükonat (İstanbul: Griffin, Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2011).

¹³ Arı, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁴ *a.g.e.*, ss. 67-68.

etmesini savunmuştur.¹⁵ Böylece Spykman, iki kutuplu uluslararası sistemde, ABD'nin eski dünyadaki gelişmelere müdahil olabilmesi için düşünsel bir alt yapı oluşturmuştur.¹⁶

Jeopolitik teorilerin olasılıkçı (*possibilist*) kanadında yer alan Harold ve Margaret Sprout'a göre coğrafya, devletlerin dış politikasını doğrudan tayin eden bir unsur değildir ancak dış politikadaki tercihlerin oluşturulmasına kılavuzluk etmektedir. Bu bağlamda coğrafya ve çevresel etkenler, koşullandırıcı olmaktan ziyade dış politikanın oluşturulmasında karar vericiler için birtakım seçenekler sunmaktadır. Sprout'lar, Fransız okulunun temsilcilerinden Lucien Febvre ve Paul Vidal de la Blache'in etkisi altında kalarak jeopolitiğe farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Nitekim bu bakış, 1930'lardan 1970'lere kadar Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli bir yer edinmiştir. Bu bakımdan jeopolitik teorilerde olasılıkçı yaklaşım, deterministik yaklaşımlardan ayrılmaktadır.¹⁷

Birleşik Krallık, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Orta Doğu'daki varlığını borçlu olduğu deniz aşırı topraklarından ardı ardına çekilmiştir. Ancak Kıbrıs'taki siyasi ve askerî varlığını, sömürge sonrası dönemde bu kereye Egemen Üs Bölgeleri aracılığıyla sürdürmüştür. Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'tan vazgeçmeyişi, kuşkusuz coğrafi etkenlerin dış politikadaki yansımasıdır. Zira Kıbrıs adası, iki kutuplu uluslararası sistemde, başta Birleşik Krallık olmak üzere Batı bloğu için son derece stratejik bir konumda yer almaktadır. Bu bakımdan Kıbrıs'taki İngiliz varlığını, realist bir yaklaşımdan mülhem jeopolitik teoriler bağlamında incelemek doğru bir kuramsal tercih olacaktır. Ancak coğrafya ile dış politika arasında determinist bir ilişki kurmaktan ziyade olasılıkçı yaklaşımın öngördüğü gibi bir bağ kurmak, başkaca unsurların da dış politikaya etkisini hesaba katmaya imkân verecektir.

2. Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki Varlığı

Süveyş Kanalı'nın 1869'da faaliyete geçirilmesi, dünya ticaretinin okyanuslardan Akdeniz havzasına taşınmasına yol açmıştır. Bu durum, ticaret yollarının güvenliği ve lojistik destek bağlamında Kıbrıs adasının stratejik ve politik önemini artırmıştır. Zira Kanal'ın açılmasıyla Batı Avrupa ülkelerinin Muson Asyası'ndaki sömürgelerine giden deniz yolu kısalmıştır.¹⁸ Böylece Kıbrıs, sömürgeleri Batı Avrupa'ya bağlayan en kısa deniz yoluna hâkim bir konumda bulunduğu için Britanya İmparatorluğu nazarında elde tutulması elzem bir ada hâline gelmiştir. Bu yüzden Britanya, Kıbrıs'a yerleşmeyi "stratejik bir amaç" olarak

¹⁵ Nicholas J. Spykman, *Coğrafya ve Dış Politika: Kenar Kuşak Teorisi*, çev. Alperen Kürşad Zengin (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020).

¹⁶ Arı, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁷ *a.g.e.*

¹⁸ İsmail Şahin, "İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)", *Asia Minor Studies*, C. 4, S. 7 (Ocak 2016): s. 18.

görmüştür. Bunun yanı sıra adanın, Anadolu ve Orta Doğu'da yürütülecek stratejik önemi haiz faaliyetler için de bir üs olarak kullanılması düşünülmüştür.¹⁹ Nihayet İngilizler, Kıbrıs'a yerleşme amaçlarına ulaşmak için 1878'de eşsiz bir fırsat yakalamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasında meydana gelen ve “93 Harbi” olarak da anılan savaşın sonucunda, 1878'de, taraflar arasında imzalanan Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması, Ruslar için büyük bir kazanım olmuştur. Bu durum, 19'uncu yüzyılda Britanya İmparatorluğu ile Rus Çarlığı arasındaki “Büyük Oyun” bağlamında düşünüldüğü takdirde güç dengesini bozacak bir gelişmedir. Nitekim İngilizler, Rus ilerleyişini önlemek amacıyla Türklere yardım edebileceklerini beyan etmiştir. Tabii ki söz konusu yardımın bir de bedeli olmuştur. İngilizler, Yeşilköy Antlaşması'nın tanzim edilerek Türk menfaatine daha uygun bir hâle getirilmesi karşılığında Kıbrıs'ın idaresinin geçici olarak Britanya'ya devredilmesini talep etmiştir.²⁰ Nihayet İngilizlerin girişimleriyle imzalanan Berlin Antlaşması, Yeşilköy'deki şartların birçoğunu hükümsüz bırakmıştır. Böylece Britanya da Kıbrıs'a yönelik stratejik amacına ulaşmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasını müteakiben Akdeniz'deki hâkimiyetini pekiştirerek Hindistan'a giden imparatorluk yolunun güvenliğini sağlamış ve aynı zamanda Akdeniz'e yönelik gittikçe belirginleşen Rus tehdidine karşı da muhkem bir mevzi elde etmiştir.

2.1. Sömürge

Kıbrıs'taki İngiliz varlığı, Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kalıcı hâle gelmiştir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun bu savaşa Almanya ile ittifak hâlinde girmesini bahane eden Birleşik Krallık, 5 Kasım 1914'te yayımladığı bir Kraliyet Buyruğu ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir.²¹ Böylece Ada, İngilizler ve müttefiklerinin gerek Anadolu'ya gerekse Orta Doğu'ya yönelik askerî faaliyetleri için bir “askerî üs” olmuştur. Bunun yanı sıra İttifak Devletleri'ne karşı bir “propaganda ve casusluk merkezi” hâline getirilmiştir. Nitekim Yunanistan Krallığı'nın Türklere karşı savaşmaları için Lübnan'daki Maronitlere temin ettiği silahlar, Kıbrıs'tan gönderilmiştir. Yine aynı dönemde, Ermeni ve Rum komitacılar Kıbrıs'ta askerî eğitim verilmiştir. Başta İskenderun olmak üzere Türkiye'nin güney kıyılarına yapılacak çıkarmalarda milis ordusu olarak kullanılması tasarlanan bu komitacıların Kıbrıs'ta talim görmesi, adanın stratejik konumunun Büyük Savaş bağlamında ne denli önemli

¹⁹ Soyalp Tamçelik, “Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 1 (2011): s. 1513.

²⁰ Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007), ss. 22-23.

²¹ “Tarihi Perspektif”, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Konusu, <https://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/tarihi-perspektif/> [Erişim Tarihi: 27.01.2021].

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

olduğunu işaret etmektedir.²² Ayrıca bu savaş boyunca adanın farklı yerlerine konuşlandırılmış askerî tesisler sayesinde Kıbrıs, çok uluslu bir istihbarat ve dinleme merkezi olarak kullanılmıştır. Birleşik Krallık, Fransa ve kimi zaman da İtalya'nın ada ve çevresinde dâhil olduğu faaliyetler arasında telsiz ve radyo dinleme, istihbarat toplama, istihbarata karşı koyma ve casusluk (espionaj) vardır.²³

Birinci Dünya Savaşı'nın son merhalesi sayılabilecek Türk Kurtuluş Savaşı, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile son bulmuştur. Bu antlaşma ile Türkiye, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğini hukukî olarak tanımıştır. Buna göre Türkiye, Antlaşma'da belirlenmiş sınırları dışında kalan bütün adalardan feragat ettiği için (16. Madde) "Britanya Hükûmeti tarafından Kıbrıs'ın 5 teşrinisani [Kasım] 1914'de ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan" etmiştir (20. Madde).²⁴ Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan, Kıbrıs'ı istemiştir ancak Britanya için Ada, stratejik önemi sebebiyle vazgeçilmez olmuştur. Bu yüzden bizzat Kral V. George tarafından verilen emirle Kıbrıs, 1925'te "Taç Kolonisi (*Crown Colony*)" ilan edilmiştir.²⁵ Başka bir deyişle Ada, doğrudan kraliyete bağlı bir sömürge hâline getirilmiştir. Aslında Britanya için Kıbrıs'ın önemi, önceden Hindistan'a giden imparatorluk yolunun güvenliğini sağlamaktan ibaret olsa da imparatorluğun bu bölgeden beklediği menfaat ve aynı zamanda tehditler arttığı için adanın önemi de bunlara bağlı olarak artmıştır. Nitekim Akdeniz'deki İngiliz varlığına karşı 1935'te İtalyan tehlikesi baş gösterince Britanya, bu riskin önünü alabilmek için Kıbrıs'a özel bir ilgi göstermeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Britanya İmparatorluğu dağılmıştır. İngilizler, 1946'dan itibaren sömürgelerinden tedricen çekilmeye başlamıştır. Buna rağmen Birleşik Krallık, Orta Doğu'daki petrol çıkarılarını koruyabilmek için bölgede askerî bir varlık göstermeye mecbur olmuştur. Özellikle Filistin bölgesinden çekildikten sonra Birleşik Krallık, Süveyş Kanalı ve Kıbrıs dışında Doğu Akdeniz'de siyasî ve askerî varlık gösteremeyecek duruma gelmiştir. Üstelik bölgedeki İngiliz ve Fransız varlığına karşı dönemin Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır önderliğinde yükselen Arap milliyetçiliği, İngilizleri Süveyş Kanalı'ndan da çekilmeye mecbur etmiştir. Böylece Birleşik Krallık'ın Doğu Akdeniz'de siyasî ve askerî varlık gösterebileceği yegâne yer olarak Kıbrıs kalmıştır.²⁶ Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki gücünü yitirmeye başladığını anlayan Birleşik Krallık,

²² Tamçelik, a.g.m., ss. 1513-1514.

²³ Ulvi Keser, "Kıbrıs; Espionaj ve İntelijans Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz*, ed. Deniz Güler, Ahmet Yıldız, İzgi Savaş (İstanbul: TASAM, 2019), s. 44.

²⁴ "Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)", Türk Tarih Kurumu, Belgelerle Tarih ve Eğitim, Antlaşmalar (Tam Metin), <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> [Erişim Tarihi: 05.01.2021].

²⁵ Tamçelik, a.g.m., s. 1514; Keser, "Türk Mukavemet Teşkilatı", s. 26.

²⁶ Tamçelik, a.g.m., s. 1514.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Kıbrıs'a yönelik siyasetini de değiştirmeye mecbur olmuştur. Zira bölgedeki siyasî gücünü yitirmeye başlasa bile Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçmek gibi bir niyeti yoktur. Bu yüzden Birleşik Krallık, Batı'nın ortak çıkarları bakımından ABD'ye tâbi olmasına rağmen Orta Doğu'daki hususî çıkarlarını öne almıştır.²⁷ Nitekim Birleşik Krallık Başbakanı Anthony Eden, 1 Haziran 1956'da verdiği bir demeçte bu durumu şöyle açıklamıştır:²⁸

“Kıbrıs'ta NATO'nun çıkarları vardır. Ama yalnız o kadar değil. İngiltere'nin Kıbrıs'taki çıkarları yalnızca NATO ile sınırlı değildir. Ülkemizin ve Batı Avrupa'nın endüstriyel yaşamı, Orta Doğu'dan gelen petrole dayanmaktadır... Eğer bir gün petrol kaynaklarımız tehlikeye düşecek olursa, bunları korumak zorunda kalacağız. Kıbrıs'ta ihtiyaç duyduğumuz imkânlar, bu savunmanın bir parçasıdır.”

İmparatorluk topraklarını birer birer yitiren İngilizler, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını muhafaza edebilmek için elde kalan Kıbrıs'a stratejik bir önem atfetmiştir. Zira Kıbrıs, Basra Körfezi'nden Doğu Akdeniz'e uzanan stratejik suyunun kapısı niteliğindeki Süveyş Kanalı'nı doğrudan denetleme imkânına sahiptir. Nitekim Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'a yönelik takip ettiği politika, bu yüzden 1950'lerde değişmeye başlamıştır. Özellikle askerî danışmanlar, Basra Körfezi dâhil olmak üzere Orta Doğu'daki İngiliz çıkarlarını korumanın Kıbrıs'taki egemenliğe bağlı olduğunu belirtmiştir. Böylece Birleşik Krallık Hükûmeti de Orta Doğu'daki merkez karargâhının Kıbrıs'a taşınmasını tasarlamıştır. Böyle bir tasarı ilk defa 1954'te, İngilizlerin Süveyş'teki üslerden çekilmesini öngören anlaşmadan sonra gündeme getirilmiştir. Nitekim 1956'da, Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonucunda Mısır'a karşı yürütülen askerî harekâta Birleşik Krallık, Kıbrıs'taki hava ve deniz üslerinden istifade edememiştir. Zira Ada, böyle bir harekâta uygun olarak teçhiz edilmemiştir.²⁹ Böylece Orta Doğu'daki İngiliz çıkarlarının korunması için Kıbrıs'ın ne denli stratejik bir konumda yer aldığı anlaşılmıştır. Ancak ABD'nin başı çektiği Batı ittifakına karşı Kıbrıs'ta bağımsız bir politika takip edemeyeceğini zamanla anlayan Birleşik Krallık, toplumlararası çatışmaların yol açtığı Kıbrıs Sorunu'nun da etkisiyle adadaki egemenliğini yalnızca askerî üsler vasıtasıyla sürdürmeye ikna olmuştur. Bu bağlamda Birleşik Krallık, Kıbrıs Sorunu'nun bir çözüme kavuşturulması için Türkiye ile Yunanistan arasındaki “dürüst arabulucu” vazifesini kendiliğinden üstlenmiştir. Zira asıl amacı, egemenlik elde edeceği askerî üsler vasıtasıyla hem adadaki hem de bölgedeki çıkarlarını güvence altına almak olmuştur. Nitekim Birleşik Krallık'ın Eden'den sonraki başbakanı Harold Macmillan, Türk ve Yunan hükûmetlerinin temsilcileriyle Kıbrıs Sorunu'na dair yaptığı bir görüşmede adadaki İngiliz

²⁷ a.g.m., s. 1515.

²⁸ a.g.m., ss. 1514-1515.

²⁹ a.g.m., ss. 1515-1516.

üslerinin tartışmaya asla açılmayacağını vurgulamıştır.³⁰ Bu bakımdan Birleşik Krallık, adadaki toplumlararası çatışmalar ve Ada dışındaki ciddi muhalefet sonucunda Kıbrıs'ın bütününe hâkim olmaktan vazgeçse bile Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki siyasî, askerî ve ekonomik çıkarlarını muhafaza edebilmek için askerî üslerdeki varlığını sürdürmekte kati bir kararlılık göstermiştir. Başka bir deyişle Kıbrıs'ın jeopolitik önemi, Birleşik Krallık'ın dış politikasına kılavuzluk etmiştir.

2.2. Egemen Üs Bölgeleri

Kıbrıs'taki Egemen Üs Bölgeleri'nin kuruluşu, aslında, 1948'de Lefkoşa'da yayın yapmaya başlayan *British Forces Broadcasting Service* (BFBS) radyosuna dayanmaktadır. Birleşik Krallık, 1948'de Filistin bölgesinden ve ardından 1954'te de Süveyş'ten çekilince İngilizlerin bölgedeki askerî varlığı yalnızca Ağrotur ve Dikelya'daki üslerde devam etmiştir.³¹ Öte yandan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960'taki kurucu antlaşmasında yer alan birinci ve üçüncü maddelerle Birleşik Krallık'ın bu üsler üzerindeki tam egemenliği bir kere daha teyit edilmiştir.³² Ancak Ağrotur ve Dikelya, 1960'tan sonra sömürge toprağı olarak değil de birer “askerî üs” olarak muhafaza edilmiştir.³³ Bu bağlamda adadaki dört önemli istihbarat merkezinden üçü, İngiliz hükûmranlığına bırakılmıştır. Özellikle Ayios Nikolaos İstasyonu, Birleşik Krallık Hükûmetinin siber saldırılara ve tehditlere karşı görevlendirdiği Hükûmet İletişim Karargâhına (*Government Communications Headquarters – GCHQ*) doğrudan doğruya bağlıdır. Bu istasyonda bulunan farklı boyut ve işlevlerdeki antenler, Birleşik Krallık ve ABD tarafından Orta Doğu'ya yönelik yürütülen çeşitli istihbarat ve casusluk faaliyetleri için hayati bir önem taşımaktadır. Bu sebeple Ayios Nikolaos İstasyonu, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken stratejik bir hamleyle Dikelya'daki Doğu Egemen Üs Bölgesi'ne dâhil edilmiştir.³⁴ Ayrıca Birleşik Krallık, Kıbrıs'ın çeşitli bölgelerinde yer alan kamplar, binalar, su kaynakları, limanların bazı kısımları ve Lefkoşa'daki havaalanının da dâhil edildiği yaklaşık kırk alanı herhangi bir kısıtlama ya da müdahaleyle karşılaşmadan kullanma hakkını da saklı tutmuştur.³⁵ Bütün bunların yanı sıra Egemen Üs Bölgeleri, 1960'taki kurucu antlaşmanın üçüncü kısmında çizilen sınırlara göre kara sularında da

³⁰ a.g.m., s. 1516.

³¹ Keser, “Kıbrıs'ın Stratejik Önemi”, s. 133.

³² “Treaty Concerning The Establishment of The Republic of Cyprus”, *United Nations - Treaty Series*, No. 5476, Signed at Nicosia, on 16 August 1960, 10-12, <http://ua.mfa.gov.tr> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

³³ “Background”, Sovereign Base Areas Administration, Administration, <https://sbaadministration.org/index.php/m-background> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

³⁴ Keser, “Kıbrıs; Espiyonaj ve İntelijans”, s. 50.

³⁵ “Geographical Record”, *Geographical Review*, Vol. 51, No. 2 (April 1961): s. 307.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

egemenliğe sahiptir.³⁶ Ancak uluslararası hukuka göre kara sularında egemenlik iddiası yalnızca devletlere aittir.³⁷ Bu bakımdan Egemen Üs Bölgeleri'ni, Birleşik Krallık'a bağlı bir yarı devlet olarak tanımlamak mümkündür.

Egemen Üs Bölgeleri'nde, çoğunluğu askerî personel olmak üzere, Kıbrıs'taki İngiliz Silahlı Kuvvetlerine (*British Forces Cyprus – BFC*) mensup yaklaşık 2700 kişi bulunmaktadır. Ayrıca Birleşik Krallık'a ait Kraliyet Hava Kuvvetlerinin (*Royal Air Force – RAF*) 900 kişilik varlığı da kayda değerdir. Bir bütün olarak ordu, Birleşik Krallık uyruklu yaklaşık 300 sivil ve bunların yanı sıra yerel olarak istihdam edilen 1.200 sivil tarafından desteklenmektedir.³⁸ Öte yandan üsler, Birleşik Krallık'taki Cheltenham istihbarat merkeziyle doğrudan bağlantılı hassas dinleme, haberleşme ve gözetleme sistemleriyle donatılmıştır. Üstelik bu üslerde nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların [*Nuclear, Biological, Chemical (NBC) Weapons*] varlığı da ileri sürülmektedir.³⁹ Özellikle Soğuk Savaş döneminde, kutuplar arasındaki karşılıklı NBC tehdidi göz önüne alındığı takdirde, NATO'nun Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) çevreleyen güneydoğu kanadı dolaylarında bulunan bu stratejik adada söz konusu silahların varlığı pek muhtemeldir. Zira Doğu Akdeniz'in yanı sıra Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerine de hâkim bir konumda yer alması bakımından Kıbrıs, NATO'nun güvenlik stratejisinde benzersiz bir ileri karakol niteliğine sahiptir.

BFC, aynı zamanda Egemen Üs Bölgeleri'nin de yöneticiliğini üstlenen bir general tarafından idare edilmektedir. Bu general, üslerin sivil idaresinden de mesul tutulmuştur. Ancak özellikle Kıbrıslı sakinlerle ilgili olan birçok yetki ve sorumluluk, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne (GKRY) devredilmiştir.⁴⁰ Birleşik Krallık'ın Egemen Üs Bölgeleri'ndeki egemenliğini temsil eden BFC, Kıbrıs'ta Birleşik Krallık adına muhafaza edilen diğer bölgelerin de kontrolünü sağlamaktadır. Ayrıca Birleşik Krallık'ın bölgede yürüttüğü askerî operasyonlara destek vermekle yükümlüdür.⁴¹ Böyle bir yükümlülük, denizlerde ve özellikle stratejik suyollarında hâkimiyet kurmayı büyük bir devlet olmanın başlıca gereği sayan Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisine uygun düşmektedir.

3. İngiliz Üsleri ve Jeopolitik

³⁶ “Treaty Concerning The Establishment of The Republic of Cyprus”, a.g.a. s. 18.

³⁷ Robin Vanholme, “Brexit’s Obscure Impacts: The Borders of Cyprus”, *Eyes on Europe*, 1 April 2018, <https://www.eyes-on-europe.eu/brexit-impacts-cyprus> [Erişim Tarihi: 19.01.2021].

³⁸ UK Ministry of Defence, a.g.y., s. 8.

³⁹ Keser, “Kıbrıs'ın Stratejik Önemi”, s. 133.

⁴⁰ UK Ministry of Defence, a.g.y., s. 8.

⁴¹ “British Forces Cyprus”, Sovereign Base Areas Administration, <https://www.sbaadministration.org/index.php/british-forces-cyprus> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

Akdeniz havzasına hâkim olmak isteyen bütün güçler, bu amaca yönelik takip ettikleri dış politikayı iki temele dayandırmışlardır. Bunların ilki, kendi güvenliğini temin etmektir. İkincisi ise ticarî ilişkileri korumaktır. Doğal olarak Kıbrıs adası da bahsi geçen dış politika temellerinden etkilenmiştir. Zira Doğu Akdeniz'in güvenliği Batı nazarında oldukça mühim bir meseledir. Buna göre konumu bakımından Orta Doğu'ya, İran'a ve Körfez'e yakın olduğu için adanın taşıdığı değer de Batı'nın bu bölgelerdeki çıkarlarıyla doğrudan alâkalıdır.⁴² Nitekim Kıbrıs sayesinde denetlenebilen ticaret hattı, gerek ABD gerekse AB'nin kıtasal ve küresel jeopolitik hedefleri bakımından hayati bir önemi haizdir. Bu bağlamda Birleşik Krallık Genelkurmay Başkanlığının 2 Nisan 1946'da hazırladığı bir rapor dikkate değerdir. Raporda Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlayan Orta Doğu'nun öneminden bahsedilerek Birleşik Krallık'ın büyük güç olarak kalması için bu bölgede varlık göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Kıbrıs'ın stratejik önemini kavramak ise Orta Doğu'da varlık göstermenin başlıca şartı sayılmıştır.⁴³ Bu bağlamda Birleşik Krallık, Kıbrıs'taki neredeyse bütün haklarından vazgeçmesine rağmen askerî üslerdeki egemenliğini Orta Doğu'ya yönelik jeopolitik hedefleri için muhafaza etmiştir.

ABD ve müttefikleri de jeopolitik hedefleri doğrultusunda adadaki üslerden istifade ederek bölgedeki nüfuzlarını artırmak istemektedir. Örneğin ABD'nin müttefiki İsrail, temelleri Tevrat'ta bulunan "vadedilmiş topraklara açılmak" ve Mezopotamya'nın su kaynaklarını elde etmek gibi ülkeleri için öncelikle kendi güvenliğini sağlamaya mecburdur. İsrail'in güvenliği için Kıbrıs'ta ABD'nin de etki sahibi olması şarttır. Öte yandan ABD'nin Arap müttefiklerinin güvenliği için de adanın önemi yadsınamaz. Bu bağlamda Kıbrıs'a hâkim olacak güç, kendi güvenliğini sağlamanın ötesinde Balkanlar, Kafkasya, Türkistan, Orta Doğu ve Basra Körfezi gibi istikrarsız bölgelerde askerî faaliyetler yürütmek için gereken imkânlarla da sahip olacaktır.⁴⁴ Başka bir deyişle Avrupa'nın güvenliğine karşı bu coğrafyalardan kaynaklanacak herhangi bir tehdit henüz belirginleşmeden Kıbrıs'ın stratejik konumu sayesinde etkisiz hâle getirilebilecek yahut etkisi azaltılabilecektir.

Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz'de jeopolitik hedefleri olan güçler tarafından Kıbrıs, bu hedefler doğrultusunda deniz ve hava üssü olarak kullanılabilir. Ayrıca kargaşanın hüküm sürdüğü Orta Doğu'ya yakınlığı bakımından stratejik bir adadır. Nitekim adadaki askerî üsler Batılı güçlere, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan kaynaklanan tehditleri önleme imkânı sunmaktadır. Bunun yanı sıra Arap dünyasındaki çatışmalar ve istikrarsızlıkların Körfez'den Süveyş Kanalı yoluyla Avrupa'ya uzanan petrol taşımacılığı

⁴² Tamçelik, a.g.m., s. 1512.

⁴³ Keser, *Kaynayan Kazan*, ss. 44-45.

⁴⁴ Keser, "Kıbrıs'ın Stratejik Önemi", s. 133.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

için yarattığı riskler, Kıbrıs'ın bölgeye hâkim konumu sayesinde yönetilebilecektir.⁴⁵ Zira başlıca deniz yollarını elde tutmak, jeopolitik hedefler için hayati bir gerekliliktir. Bu bakımdan İngilizlere göre Kıbrıs'ın stratejik önemi, düşman güçlerin adaya hâkim olmamasını gerektirmektedir.⁴⁶ Malta'dan Girit'e ve Kıbrıs'a kadar herhangi bir adanın düşman güçler tarafından kontrol edilmesi, Akdeniz'deki stratejik dengeyi değiştirebilecektir. Ayrıca hem Moskova hem de Washington tarafsız bir Kıbrıs'a tahammül edebilir ancak ikisi de adanın yekdiğeri tarafından kontrol edilmesine tahammül edemeyecektir.⁴⁷

Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, Birleşik Krallık ve NATO'daki müttefikleri tarafından Irak'taki iki savaşta, Afganistan'daki operasyonlarda ve ayrıca Süveyş, Libya ve Suriye'ye yönelik askerî harekâtlarda etkin bir biçimde kullanılmıştır. Bu bakımdan Birleşik Krallık, kendisinin ya da GKRY'nin AB üyesi oluşundan bağımsız bir şekilde adadaki çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Tamçelik, Akdeniz'de Cebelitarık Boğazı'ndan Süveyş Kanalı'na değin uzanan İngiliz varlığını işaret ederek “Bu bölgesel ve küresel çıkarlar içerisinde Kıbrıs'ın da bir karakol, bir lojistik destek ve dinleme istasyonu olarak işlev gördüğünü” ifade etmektedir.⁴⁸ Bu yüzden adadaki askerî üsler, gerek münferit olarak Birleşik Krallık için gerekse ABD'nin başı çektiği NATO için jeopolitik hedefler bağlamında kolaylık sağlamaktadır.⁴⁹ Nitekim Birleşik Krallık Savunma Bakanlığına göre Egemen Üs Bölgeleri, jeopolitik hedefler için son derece önemli bir bölgede yer aldığından ötürü Birleşik Krallık'ın uzun vadeli ulusal çıkarlarında başlıca önceliğini muhafaza etmektedir. Kıbrıs'taki İngiliz varlığı, dönemin şartlarına göre uyarlanabilen bir kapasiteye sahip ileri destek üssü sağlamaktadır. Bunun faydası fazlasıyla kanıtlanmıştır. Örneğin Libya'ya yönelik operasyona katılan RAF uçaklarına korunaklı bir üs sağlamış, Kıbrıs'taki askerî personelin Afganistan'a düzenli olarak konuşlandırılmasına imkân tanımış ve yine Afganistan'daki operasyonlar için bir lojistik merkez olarak önemli bir işlev görmüştür.⁵⁰ Bütün bunlara ilaveten İngiliz üsleri, bölgeye yönelik yürütülen keşif ve istihbarat faaliyetleri bakımından da eşsizdir. Zira barındırdığı münferit dinleme istasyonlarının yanı sıra bu üsler, dünyanın “telekulağı” olmakla maruf Echelon sisteminin Kıbrıs'taki merkezine de Ayios Nikolaos İstasyonu aracılığıyla erişim imkânı sağlamaktadır. Böylece elektronik istihbarat ve sanayi casusluğu

⁴⁵ Tamçelik, a.g.m., ss. 1534-1535.

⁴⁶ a.g.m., s. 1519.

⁴⁷ Joseph S. Roucek, “Cyprus in the Mediterranean Geopolitics”, *Il Politico*, Vol. 41, No. 4 (Dicembre 1976): s. 739.

⁴⁸ “Kıbrıs'taki İngiliz üsleri Brexit masasında”, *Deutsche Welle*.

⁴⁹ Tamçelik, a.g.m., s. 1519.

⁵⁰ UK Ministry of Defence, a.g.y., s. 8.

faaliyetleri, İngiliz ve Amerikan istihbarat birimlerince Kıbrıs'tan yönetilebilmektedir.⁵¹ Nitekim Akdeniz'deki deniz altı fiber optik internet kabloları, Kıbrıs'ın doğrudan ve doğal olarak bir casusluk üssüne dönüşmesine yol açmıştır. Bu fiber optik kablolar, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'i birbirine bağlamakla kalmaz; dahası, neredeyse bütün Akdeniz havzasına bağlanan hatları da barındırır. Bu bakımdan Kıbrıs'ı kuşatan bu fiber optik internet kablolarının, İngiliz ve Amerikan casusluk faaliyetlerinin can damarları olması da olağan bir sonuçtur.⁵² Öyleyse özel olarak Avrupa'nın, genel olarak ise Batı'nın tehdit beklediği coğrafyalara yakınlığı ve bir ada olmasından ötürü bu coğrafyaların hem dâhilinde hem de haricinde kalması bakımından Kıbrıs, ilgili bütün aktörlerin jeopolitik hedeflerine giden yolda hem korunaklı bir liman hem de eşsiz bir casusluk üssüdür.

Öte yandan Kıbrıs Sorunu'nun bir çözüme kavuşturulmasıyla Doğu Akdeniz'deki güvenlik de sağlanabilecektir. Zira Kıbrıs'taki istikrarlı barış; petrol taşımacılığının güvenliği, İsrail ile Arap devletleri arasındaki barış süreci ve Orta Doğu'da istikrarın tesis edilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bütün bunların yanı sıra Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'dan oluşan “şeytan üçgeni”nin içinde yer alan Kıbrıs, eğer istikrara kavuşursa donmuş çatışmaların sürekli tetiklendiği bu bölgelerde de asayişi sağlamak mümkün olabilecektir.⁵³ Ancak Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik önerilerden “taksim” tezini ilk defa Birleşik Krallık öne sürmüş olmasına rağmen uzunca bir süre bu öneriyi desteklememiştir. Zira adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması, her iki devletin de ABD'nin güdümünde olmasından ötürü Birleşik Krallık'ın menfaatine aykırı düşecektir. Özellikle Orta Doğu'daki istihbarat çalışmalarının aksamasından kaygı duyan Birleşik Krallık, Kıbrıs'taki nüfuzunu bu yüzden kaybetmek istememiştir.⁵⁴ Ancak Kıbrıs'ın stratejik konumundan kendi çıkarları doğrultusunda istifade etmek isteyen Birleşik Krallık, ABD'nin başı çektiği NATO ve son olarak AB'nin jeopolitik hedefleri zaman zaman ayrışmasına rağmen ortak bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında birleşmektedir.

3.1. Ana Aktör: Birleşik Krallık

Orta Doğu'ya hâkim olan kargaşa, tabii olarak Doğu Akdeniz'in güvenliğini de tehdit etmektedir. Üstelik Birleşik Krallık'ın ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğü “haydut” devletlerin birçoğu Doğu Akdeniz'in çevresinde yer almaktadır. Bu bakımdan Birleşik Krallık bölgeye ciddi bir önem atfetmektedir. Doğu Akdeniz'de güvenliğin tesis edilmesi, çevresindeki bölgelere de istikrar getireceğinden dünya barışına da böylelikle katkı

⁵¹ Keser, “Kıbrıs; Espiyonaj ve İntelijans”, s. 42.

⁵² a.g.m., ss. 54-55.

⁵³ Tamçelik, a.g.m., ss. 1519-1520.

⁵⁴ a.g.m., ss. 1516-1517.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

sağlanacaktır. Bu bağlamda Birleşik Krallık için Doğu Akdeniz’de denetim kurmak, bölgesel güç dengesinin yanı sıra küresel güç dengesi için de bir zorunluluktur.⁵⁵

Soğuk Savaş döneminde Birleşik Krallık’ın hava ve deniz gücü için Akdeniz’de Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs’a, geçici konaklama üssü olarak mühim bir görev biçilmiştir. Örneğin Birleşik Krallık, Kral Hüseyin’e destek vermek için 1958’de Ürdün’e askerî birlikler yolladığında Kıbrıs, hava yoluyla Amman’a giden askerlerin ana üssü olmuştur. Ayrıca 1961’de, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesine engel olunurken Kıbrıs lojistik bakımdan önemli bir işlev görmüştür. Nitekim Süveyş sonrası dönemde, Birleşik Krallık ordusu caydırıcılık yeteneğini artırmak için stratejik hareketliliğe ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda Kıbrıs, Körfez’e kadar uzanan askerî harekâtların desteklenmesi için bir üs olmuştur.⁵⁶ Ancak İngilizlerin Kıbrıs’a verdiği önem, yalnızca askerî gerekliliklerden kaynaklanmamıştır. Bunun yanı sıra Akdeniz’de Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs arasında bir ticaret zinciri oluşturmak istemişlerdir. Nitekim Kıbrıs’taki Mağusa limanı, Türkiye ve Suriye kıyılarındaki önemli limanlarla birlikte düşünüldüğü takdirde ortaya çıkan pazarın İngilizler için taşıdığı ticarî önem daha iyi anlaşılacaktır.⁵⁷ Bu bağlamda güvenlik ve ticaret yollarının aynı güzergâhı takip ettiği görülmektedir. Öyleyse jeopolitik hedeflere giden yollardan biri askerî faaliyetlerse diğeri de muhakkak ticarî faaliyetlerdir. Zira bu ikisi, sundukları imkânlarla birbirini desteklerken aynı zamanda her birinin varlığı yekdiğerine muhtaçtır.

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurucu antlaşması, adadaki İngiliz üslerinin yasal statüsünü ve bu üslere ilişkin Birleşik Krallık ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülükleri belirlemiştir. Böylece Birleşik Krallık, ancak adadaki çıkarlarının korunması karşılığında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını tanıyıp onaylamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken aynı zamanda askerî üslerdeki İngiliz egemenliğinin de tescil edilmesi esasen Orta Doğu’daki İngiliz çıkarlarını güvence altına almakla alâkalıdır.⁵⁸ Nitekim adada bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan önce Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Kıbrıs Rum toplumunun önderi Başpiskopos Makarios’a İngiliz üsleriyle ilgili şöyle demiştir:⁵⁹

“Hiçbir güvence, egemenlik hakkı kadar sağlam olamaz. Kıbrıs’ta ileride Hükümet değişebilir ve yeni Hükümet İngiltere’nin üsler üzerindeki kontrolünü kısıtlamak veya tamamıyla ortadan

⁵⁵ a.g.m., ss. 1533-1534.

⁵⁶ Panagiotis Dimitrakis, “The Value to CENTO of UK Bases on Cyprus”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No. 4 (July 2009): ss. 611, 613.

⁵⁷ Tamçelik, a.g.m., s. 1513.

⁵⁸ a.g.m., ss. 1527-1528.

⁵⁹ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs: Son İki Yıl (1958-60): Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti’ne* (Ankara: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 2000), vi’den aktaran Tamçelik, a.g.m., s. 1522.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

kaldırmak isteyebilir. Hâlbuki egemenlik hakkına dokunamaz. Bu nedenle üslerin egemen olması kaçınılmazdır.”

Öte yandan 1960'lara doğru SSCB'nin Arap devletlerindeki siyasî ve askerî nüfuzunun artması ve böylelikle Doğu Akdeniz'deki Sovyet filosunun güçlendirilmesi, aynı zamanda İsrail ile Arap devletleri arasındaki anlaşmazlığın tırmanması gibi gelişmeler ABD'nin Orta Doğu'daki petrol kaynaklarına yönelik kaygılarını artırırken Akdeniz'deki petrol taşımacılığının güvenliği de ciddi bir mesele hâline gelmiştir. Bu bağlamda Körfez'den gelen petrol, Süveyş Kanalı aracılığıyla Akdeniz'e taşındığı için deyim yerindeyse bu kapıyı denetleyen Kıbrıs'taki üslerin kaybedilme olasılığı Birleşik Krallık'ın da tehdit ve çıkar algılarını gözden geçirmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda, askerî üslerin Birleşik Krallık'a bırakılması karşılığında Kıbrıs'ta Türklerle Rumların ortaklığında bağımsız bir devletin kurulmasına razı olunmuştur.⁶⁰ Ancak bu devletin sahip olduğu bağımsızlık sınırlandırılmıştır. Bu sınırlı bağımsızlık, Birleşik Krallık'ın jeopolitik hedeflerine uygun olarak tesis edilmiştir. Zira özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hegemonyasını tedricen inşa eden ABD, 1950'lerde Doğu Akdeniz'deki nüfuz alanını oldukça genişlettiği için Birleşik Krallık'ın bu bölgedeki hâkimiyeti sarsılmıştır. Kıbrıs'a sınırlı bir bağımsızlık bahşedilmesiyle adadaki İngiliz sömürgesi son bulmasına rağmen aslında İngiliz varlığı şekil değiştirmiştir.⁶¹ Doğu Akdeniz'de artan Amerikan nüfuzu, Birleşik Krallık tarafından kendi ulusal çıkarlarına aykırı görülürken aynı zamanda Avrupalı olmayan bir aktörün bölgedeki hâkimiyet kavgası tabiidir ki İngiliz jeopolitik hedefleri için bir risk teşkil etmiştir.

Soğuk Savaş'ta, Egemen Üs Bölgeleri sayesinde SSCB, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile alâkalı ciddi bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca bu üsler, bahsi geçen bölgelere yönelik askerî harekâtlarda bir durak yahut kalkış yeri hatta bir uçak gemisi olarak kullanılabilirdiği için Birleşik Krallık'a üstünlük sağlamıştır.⁶² Söz gelimi Kıbrıs, Birleşik Krallık'ın Basra Körfezi'ndeki petrol çıkarlarının güvenliğini koruyan ileri karargâhının yer aldığı Bahreyn'e askerî birlikler göndermek suretiyle Körfez'e hızlı bir müdahale imkânı sunmaktadır. Ayrıca Kıbrıs ile Bahreyn'in iklimleri benzer olduğu için adadan doğuya gönderilen askerî birliklerin intibakı hususu bir sorun yaratmamaktadır.⁶³ Bu bağlamda Kıbrıs'ın stratejik konumundan ötürü ABD, SSCB, İsrail, Arap devletleri ve sonraki süreçte AB gibi aktörlerden her biri adadaki taraflarla yakınlık kurmak suretiyle kendi çıkarları doğrultusunda Doğu Akdeniz'de varlık gösterebilmeyi ummuşlardır. Bu konuya ilişkin Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığının

⁶⁰ Tamçelik, a.g.m., s. 1518.

⁶¹ a.g.m., s. 1517.

⁶² a.g.m., s. 1521.

⁶³ Anthony Verrier, "Cyprus: Britain's Security Role", *The World Today*, Vol. 20, No. 3 (March 1964): s.

hazırladığı raporda birtakım hukukî kararlar işaret edilmiş ve buna göre Egemen Üs Bölgeleri'ndeki hâkimiyetin yalnızca Birleşik Krallık'a ait olduğu vurgulanmıştır. Üstelik üslerdeki İngiliz hâkimiyetinin tesis ve tescil edilmesi uğrunda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunun dahi tecil edilmesi, bu üslerin Birleşik Krallık için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.⁶⁴ Bu konuya ilişkin belki de en çarpıcı örnek, İsrail ile Arap devletleri arasında 1973'te çıkan Yom Kippur Savaşı sırasında Birleşik Krallık'ın belirlediği tutumdur. Savaş sürerken ABD, İngiliz üslerinin İsrail'e yardım amacıyla kullanılmasını talep etmiştir. Ancak Birleşik Krallık, uzun vadede Araplarla ilişkilere zarar verebilecek İsrail yanlısı bir politika izlememe kararlılığını gösterdiği için bu talebi reddetmiştir. Zira Batı Avrupa, Kıbrıs'ın çevresindeki ülkeler tarafından üretilen petrole giderek daha fazla bağımlı hâle gelmiştir.⁶⁵ Bu bakımdan Birleşik Krallık, jeopolitik hedeflerine giden yollardan birini, ticarî faaliyetlerini koruyabilmek uğruna blok lideri ABD'nin çıkarlarını önemsememiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ile Yunanistan Başbakanı Konstantinos Karamanlis arasında imzalanan ve gizli kalmasına karar verilen Centilmenler Antlaşması'na göre Kıbrıs'ta kurulacak yeni devletin NATO'ya dâhil edilmesi öngörülmüştür. Ancak Birleşik Krallık, bu konuya çekinceyle yaklaşmıştır. Zira NATO üyesi bir Kıbrıs, askerî bakımdan Birleşik Krallık'ın bölgedeki ulusal çıkarlarıyla bağdaşmayacaktır. Nitekim İngiliz Genelkurmay Başkanlığı da Kıbrıs'ın NATO üyesi olmasına bu gerekçeyi öne sürerek karşı çıkmıştır. Genelkurmay Başkanlığının bu konuya ilişkin hazırladığı raporlara göre NATO üyesi bir Kıbrıs, Birleşik Krallık'ın adadaki askerî üslerini İngiliz ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmasına engel olabilecektir. Ayrıca NATO üyeliği sayesinde Kıbrıs Hükûmeti, İttifak'ın Doğu Akdeniz'e yönelik siyasî ve askerî planlarını öğrenebilecektir. Bu durum, adada güçlü olan komünist parti AKEL yüzünden İttifak'ın aleyhine ciddi bir risk teşkil etmiştir. Ancak Birleşik Krallık, bu süreci kendi lehine çevirebilmek için adanın dış tehlikelere karşı savunulması hususunda NATO'nun sorumluluk almasını kabul ederek bu sorumluluğun yine bir NATO müttefiki olan İngilizlere devredebileceğini önermiştir. Birleşik Krallık'ın böyle bir öneri sunmaktaki asıl amacı, Egemen Üs Bölgeleri'ndeki hâkimiyetini başka bir güçle paylaşmamaktır.⁶⁶ Nitekim Genelkurmay Başkanlığı, BFC'nin hususî olarak NATO'nun amaçları için adada bulunmadığını beyan etmiştir. Buna göre Birleşik Krallık, üslerdeki tam egemenliğini yeniden vurgulayarak NATO'nun bu egemenliğe hiçbir şekilde gölge düşüremeyeceğini kesin olarak belirtmiştir. Zira BFC, Birleşik Krallık'ın askerî harekâtlarını çeşitli yollarla

⁶⁴ Tamçelik, a.g.m., s. 1521.

⁶⁵ Dimitrakis, a.g.m., ss. 617-618.

⁶⁶ Tamçelik, a.g.m., ss. 1524-1525.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

desteklemektedir. Bunlar arasında Ağrotur'daki RAF'ın sunduğu ileri destek üssü, kuşkusuz en önemlisidir.⁶⁷ Ancak risk oluşturan bütün ihtimallere rağmen Kıbrıs'ın NATO üyeliğinin Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan gizli bir anlaşmayla desteklenmesi de adanın Batı bloğuyla kurduğu bağların pekiştirilmesine yöneliktir.⁶⁸ Böylece özellikle Kıbrıs Rum toplumunda ciddi bir karşılığı olan komünist parti AKEL'i bir mevzi olarak kullanıp Doğu Akdeniz'deki nüfuzunu artırmayı amaçlayan SSCB'nin yarattığı tehdidin söndürülmesi amaçlanmıştır. Zira Sovyet tehdidine karşı korunması gereken münferit olarak Birleşik Krallık'ın değil bütün Batı'nın jeopolitik hedefleri olmuştur.

Askerî uzmanlar, Kıbrıs'taki radar sisteminin adadan Rusya, Türkistan ve Afganistan'a dek uzanan coğrafyadaki hava trafiğini izleyebileceğini tahmin etmektedir. Bunun yanı sıra Ağrotur, Birleşik Krallık'ın bölgeye yönelik operasyonlarda kullandığı en önemli askerî üssüdür. Söz gelimi, bu üs sayesinde DEAŞ'a karşı 1.200'den fazla hava saldırısı yürütülmüştür. Nitekim Birleşik Krallık'ın 2017'deki Silahlı Kuvvetlerden Sorumlu Devlet Bakanı Mike Penning, Egemen Üs Bölgeleri'nin son on yıl ve hatta daha fazla süre boyunca Birleşik Krallık'ın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yürüttüğü askerî harekâtların desteklenmesi hususunda ön safta yer aldığını belirtmiştir.⁶⁹ Ancak özellikle GKRY'nin AB'ye giriş sürecinde ortaya atılan adanın askersizleştirilmesi meselesi, Egemen Üs Bölgeleri'ni de bu bağlamda gündeme taşımıştır. Kıbrıs'taki İngiliz askerî varlığı zaman zaman tartışılrsa da Birleşik Krallık, üslerden çekilme düşüncesine, ortaya çıkacak masraftan ve üslerin egemenliğine ilişkin olası bir Türk-Rum çatışmasından ötürü tevaccüh etmemiştir. Ayrıca ABD de çekilme önerilerini olumlu karşılamamıştır. Üstelik üslerden çekilme sonucunda Birleşik Krallık ile ABD arasındaki özel istihbarat ilişkisi, Kıbrıs'la ilgili fikir ayrılıkları yüzünden büyük zarar görebilecektir.⁷⁰ Yine de gerçek şu ki uluslararası sistemde ciddi bir değişiklik olmadığı sürece İngilizler, böylesine stratejik üslerden vazgeçmeyi göze alamayacaktır. Zira Birleşik Krallık, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik hedeflerini bu üsler sayesinde takip edebilmektedir. Bu bakımdan Süveyş Kanalı'ndaki lojistik gereksinimleri ve Orta Doğu'daki emperyalist emelleri için Kıbrıs'taki üslerine muhtaçtır.⁷¹ Nitekim Birleşik Krallık'ın yakın zamanda teslim aldığı F-35B türü yeni nesil yıldırım savaş uçakları, derhal Kıbrıs'taki üslere nakledilmiş ve birtakım tatbikatlardan sonra DEAŞ ile mücadele kapsamında ilk hava harekâtlarını icra etmiştir. Bu durum, değişmeyen bir gerçeği işaret

⁶⁷ UK Ministry of Defence, *a.g.y.*, s. 8.

⁶⁸ Tamçelik, *a.g.m.*, ss. 1525-1526.

⁶⁹ Panagiotis Kouparanis, "Brexit: A view from Cyprus", *Deutsche Welle*, October 10, 2017, <https://www.dw.com/en/brexit-a-view-from-cyprus/a-40898512> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

⁷⁰ Dimitrakis, *a.g.m.*, s. 619.

⁷¹ Tamçelik, *a.g.m.*, s. 1529.

etmektedir: Egemen Üs Bölgeleri, Orta Doğu'daki Birleşik Krallık askerî gücünü yansıtmaktadır.⁷² Ayrıca F-35B uçaklarının Ağrotur'a konuşlandırılmasıyla ilgili dönemin Savunma Bakanı Gavin Williamson, "Bu zorlu savaşçılar, kendimizi ve müttefiklerimizi dünya genelinde yoğunlaşan tehditlerden koruma niyetimizin ulusal bir ifadesidir" demiştir.⁷³ Nitekim Egemen Üs Bölgeleri, Birleşik Krallık'ın 1960'taki Garanti Antlaşması ve bunu destekleyici diğer antlaşmalardan kaynaklanan taahhütlerini yerine getirmesine de aracılık etmektedir.⁷⁴ Bu bağlamda Birleşik Krallık, söz konusu antlaşmaların Makarios tarafından 1964'te feshedilmesini bölgedeki çıkarlarına aykırı bulmuştur. Bu yüzden hem Makarios hem de garantör devletlerden Yunanistan ile ihtilafa düşmüş ve her ikisine de adadaki statükonun devam etmesi için baskı uygulamıştır.⁷⁵ Günümüzde de Birleşik Krallık'ın adaya ilişkin ne taahhütleri ne de çıkarları değişmiştir. Lefkoşa Üniversitesi'nde bir siyaset bilimci olan Andreas Theophanous'a göre BFC, esasen Kıbrıs adasını Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki tehlikeli ve değişken durumlardan korumaktadır. Bu bağlamda Theophanous, Rum Yönetimi'ne Birleşik Krallık ile ilişkilerin güçlendirilmesini ve derinleştirilmesini tavsiye ederken İngiliz askerî varlığının da Kıbrıs'ın güvenlik sorunlarına hizmet etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁶

Birleşik Krallık, 1878'de Kıbrıs'a yerleştiğinden beri çıkan dünya savaşlarına, uluslararası sistemin değişen yapısına ve dağılan imparatorluğuyla beraber kaybettiği güce rağmen bir şekilde adada tutunmayı, jeopolitik hedefleri için hayati bir mesele olarak görmüştür. Bu bakımdan Egemen Üs Bölgeleri aracılığıyla öncelikle kendi çıkarlarını temin ve güvenlik kaygılarını teskin etmeye odaklansa da NATO'nun bölgedeki çıkarlarını da gözetmekten geri durmamıştır. Zira özellikle iki kutuplu uluslararası sistemde SSCB'ye karşı ulusal çıkarlarını ve güvenliğini tek başına savunamayacağını pekâlâ farkında olan Birleşik Krallık, kendi jeopolitik hedefleriyle İttifak'ın kileri bağdaştırmıştır.

3.2. Stratejik Ortak: NATO

⁷² "UK Defence Secretary meets Cypriot counterpart in Nicosia", Sovereign Base Areas Administration, Departments, Media & Communication Stories, SBAA/BFC Stories, <https://www.sbaadministration.org/index.php/sbaa-bfc-news/43-uk-defence-secretary-cyprus> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

⁷³ UK Ministry of Defence, "UK's most advanced jets deploy overseas for the first time", Her Majesty's Government, Defence and armed forces, Armed forces, <https://www.gov.uk/government/news/uks-most-advanced-jets-deploy-overseas-for-the-first-time> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

⁷⁴ UK Ministry of Defence, *a.g.y.*, s. 8.

⁷⁵ Tamçelik, *a.g.m.*, s. 1517.

⁷⁶ Kouparanis, *a.g.m.*

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

NATO tarafından “choke-point” olarak adlandırılan düğüm noktalarından belki de en önemlileri Akdeniz’de bulunmaktadır. Cebelitarık Boğazı, Sicilya Kanalı, Türk Boğazları ve Süveyş Kanalı Akdeniz’deki düğüm noktalarıdır. Fahir Armaoğlu’na göre Kıbrıs, bir ada olarak dahi, Akdeniz’de en az söz konusu düğüm noktaları kadar stratejik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda “Bir kapalı deniz görünümü arz eden Akdeniz’in jeopolitik ve jeostratejik yapısında iki temel unsur vardır. Bunlar Akdeniz’in stratejik kapıları ve stratejik adalarıdır” diyen Armaoğlu; Avrupa, Asya ve Afrika’yı birbirine bağlayan kapılar olarak Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı ve Türk Boğazları’nı sayarken stratejik adalar olarak da Malta, Girit ve Kıbrıs’ı saymıştır.⁷⁷ Buna göre Kıbrıs büyük güçlere Akdeniz’de, özellikle Süveyş’ten gelip Avrupa’ya giden stratejik suyolunda, hâkimiyet kurmayı vadetmektedir. Elbette Kıbrıs, NATO’nun Akdeniz’deki iki stratejik müttefiki Türkiye ve Yunanistan dolayısıyla Amerikan çıkarlarını da ilgilendirmektedir.⁷⁸ Zira söz konusu müttefikler, NATO’nun SSCB’yi çevrelemeye dayalı güvenlik stratejisinde güneydoğu kanadını teşkil etmektedir. ABD ise iki kutuplu uluslararası sistemin bir kutbu olarak NATO’da başı çeken güçtür. Bu bakımdan sistemin diğer kutbu SSCB’den kaynaklanan Doğu Akdeniz’e yönelik tehdit, Egemen Üs Bölgeleri’nden ABD’nin de istifade etmesini gerekli kılmıştır.

Amerikan jeopolitik hedefleri, deniz aşırı bölgelerdeki gelişmelere müdahil olmayı gerektirmiştir. İncirlik Üssü’nden Arap yarımadasına değin uzanan geniş bir coğrafyada etkin bir hava gücünün yanı sıra sağlam bir istihbarat ağına da sahip olan ABD için Kıbrıs, deyim yerindeyse bir sıçrama tahtası gibidir. Bu bakımdan adadaki İngiliz üsleri, Orta Doğu ve Körfez bölgelerinde faaliyet yürüten ABD’nin mali yükünü azaltırken aynı zamanda kıta dışındaki Amerikan askerî gücünün de daha esnek, hareketli ve kabiliyetli olmasını sağlamaktadır. Bunların dışında Kıbrıs, NATO’nun Orta Doğu’ya yönelik bir harekât için silah, malzeme ve personel taşımak maksadıyla kullanacağı Mersin ve İskenderun limanlarına giriş ve çıkışın denetlenbildiği oldukça stratejik bir konumda yer almaktadır. Ayrıca Ada, bölgedeki çatışmalarda görev icra eden gerek uçak gerekse gemilere yakıt ikmali sağlayabilen güvenli bir üs olarak da kullanılmaktadır.⁷⁹

Öte yandan NATO, İngiliz savunma politikasının temel taşıdır. Açıktır ki Birleşik Krallık’ın öz kaynakları, mevcut ve büyüyen Sovyet tehdidine karşı bağımsız bir savunmaya izin vermemiştir. Birleşik Krallık’ın güvenliği gittikçe artan bir şekilde NATO’nun

⁷⁷ Fahir Armaoğlu, “Kıbrıs: Akdeniz’in En Önemli Geçidi”, *Tercüman Gazetesi*, 17-19 Aralık 1983’ten aktaran Keser, *Kaynayan Kazan*, s. 46.

⁷⁸ Roucek, a.g.m., ss. 736-737.

⁷⁹ Keser, *Kaynayan Kazan*, ss. 42, 48, 51.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

güvenliğine bağlı hâle gelmiştir.⁸⁰ Hakeza ABD'nin de Orta Doğu'daki çıkarları, Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin güvenliğine bağlıdır.⁸¹ Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki petrol boru hatları ve deniz ticaret yollarına hâkim konumundan kaynaklanan bölgesel ve küresel stratejik önemi göz önünde bulundurulduğu takdirde adadaki askerî üslerin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda ABD, Birleşik Krallık ile yakın bir ilişki kurmuş; Birleşik Krallık da Egemen Üs Bölgeleri'ni AB dışında tutmaya gayret ederek ABD'nin çıkarlarına uygun olarak davranmıştır.⁸² Adanın stratejik önemini yanı sıra siyasî önemi bakımından Birleşik Krallık Hükûmeti, Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin NATO ve CENTO müttefiklerini de güçlendirdiğini iddia etmiştir. ABD'nin Kıbrıs'taki barışa katkı sağlayarak aynı zamanda buradaki üslerin de egemen yapısının sürdürülmesini dolaylı olarak güvence altına alabileceği düşünülmüştür.⁸³ Başka bir deyişle Birleşik Krallık, Soğuk Savaş'ın dayattığı hâl ve şartlarda ortak bir tehdide karşı Batı ittifakının güvenliğini sağlayabilmek uğruna üslerdeki devlet egemenliğinden görece taviz vermiştir. Zira bahsi geçen hâl ve şartlarda bütün Batı'nın güvenliği doğrudan doğruya NATO tarafından tahkim edilmiştir.

Egemen Üs Bölgeleri'nden Ağrotur'da konuşlandırılmış RAF sayesinde ABD ve NATO'nun Orta Doğu'daki askerî harekâtları desteklenmiş ve böylelikle İttifak'ın güneydoğu kanadı savunulabilmiştir. Hatta Kıbrıs'tan kalkan keşif ve savaş uçakları, Rus hava sahasının güney sınırlarına değin uçuşu mümkün kılan bir teknikle donatılmıştır. Bunun yanı sıra ansızın bir çatışmanın yaşanabileceği Soğuk Savaş şartlarında, kısmî bir nükleer savaş çıksa bile hiçbir antlaşma NATO'yu, Kıbrıs'taki askerî üsleri kullanmaktan men edemeyecektir. Zaten Makarios da öteden beri, CIA'ye ait U-2 türü casus uçakların Ağrotur'daki askerî üssü kullanması, Orta Doğu ve Demir Perde'nin gizlice dinlenmesi, bu dinleme faaliyetleri için çeşitli radyo istasyonlarının kurulması ve elektronik istihbarat şebekesine uygun bir antenin adaya yerleştirilmesi hususlarında ABD'ye müsaade etmiştir. Başka bir deyişle NATO müttefiklerinin Kıbrıs'ta sahip olduğu çeşitli haberleşme tesisleri arasında radyo istasyonları, elektronik istihbarat teçhizatları ve Sovyetler'in kıtalararası balistik füze atışlarının denetlendiği radar bulunmaktadır.⁸⁴ Bu bakımdan Ada, Sovyetler'i çevrelemeye dayalı güvenlik stratejisinde hayati bir yer edinmiştir.⁸⁵ Bu yüzden Sovyetler Birliği de Kıbrıs'a ilişkin stratejisini, önceleri Birleşik Krallık'ın sonraları da ABD'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki etkilerini kırmaya yönelik oluşturmuştur. Özellikle Türkiye ve Yunanistan

⁸⁰ Dimitrakis, a.g.m., s. 619.

⁸¹ Tamçelik, a.g.m., s. 1528.

⁸² Keser, "Kıbrıs'ın Stratejik Önemi", s. 134.

⁸³ Verrier, a.g.m., s. 137.

⁸⁴ Tamçelik, a.g.m., s. 1518.

⁸⁵ Keser, *Kaynayan Kazan*, s. 56.

NATO'ya katıldıktan sonra Sovyetler, İttifak'ın güneydoğu kanadını zayıflatmak için çeşitli hamleler yapmıştır. Aslında Doğu Akdeniz havzasında yer alan Türkiye, İsrail, Mısır ve Yunanistan'ın Soğuk Savaş başladığından beri Birleşik Krallık ve stratejik ortağı ABD ile yakın ilişki kurup askerî ve ekonomik yardımlar almaları, Sovyetler tarafından NATO'nun bölgeye nüfuz etme çabalarının birer tezahürü olarak algılanmıştır.⁸⁶ Bu algılama sonucunda SSCB, Batı ittifakının jeopolitik hedeflerine yönelik mevcut bir tehlike olmaktan çıkıp büyüyen bir riske ve sonrasında da ciddî bir tehdide dönüşmüştür.

Makarios, Bağlantısızlar Hareketi ve Sovyetler Birliği'nin desteğini alarak Kıbrıs'taki İngiliz üslerinden ABD'nin de yararlanmasına zaman zaman muhalefet etmiştir. Bu yüzden ABD, Atina'daki Yunan cuntasının kolladığı Millî Muhafızlar'ın darbesiyle 15 Temmuz 1974'te Makarios'un devrilmesini memnuniyetle karşılamıştır.⁸⁷ Ancak Makarios, zaman zaman Sovyet yanlısı olmasına yahut bağlantısız bir dış politika takip etmesine rağmen adadaki diğer tesislerin ABD tarafından kullanılmasına da göz yummuştur. Bu yüzden Amerikanların Kıbrıs'a ilgisiz kalmaları ve dolayısıyla söz konusu tesislerden yararlanma ayrıcalığını yitirmeleri hiçbir zaman ihtimal dâhilinde olmamıştır. Bu bağlamda Amerikan çıkarlarını gözeten Rum kesimine karşı ABD'nin müsamahakâr davranarak adadaki toplumlara yönelik eşitlik ilkesini terk ettiğine ilişkin iddialar da söz konusudur.⁸⁸ Ayrıca ABD, Yunanistan'da bulunan askerî üslerindeki ayrıcalıklarını kaybetme ihtimalinin yanı sıra Kıbrıs'ın Sovyet etkisine girmesinden de çekinmiştir. Zira böyle bir durum, NATO'nun güneydoğu kanadının Sovyetler tarafından arkadan kuşatılmasına yol açacaktır. Nitekim komünist parti AKEL, Makarios'u destekleyerek yabancı güçlerin Kıbrıs'ı terk etmesini talep etmiştir. Parti, iki kutuplu uluslararası sistemde Moskova'nın politikalarını takip ederken Sovyetler Birliği de bağımsız bir Kıbrıs'ın güvencesi olarak gördüğü Makarios'u kollamıştır. Zira bağımsızlık, Doğu Akdeniz'deki bu stratejik adanın NATO'nun ana üssü olarak hizmet vermesini engelleyebilecektir.⁸⁹ Bu bakımdan Makarios, yönetilebilir bir risk olarak sayılabilecekken AKEL ise Sovyet yanlısı politikalarıyla başlı başına bir tehdit olmuştur.

Kıbrıs'taki limanların bölgeye yönelik yürütülecek bir askerî harekâta kullanılması, NATO müttefiklerinin donanmaları için stratejik bir gerekliliktir. Bunun yanı sıra adaya silah ve istihbarat teçhizatının da konuşlandırılması, müttefikler için önemi yadsınamaz bir meseledir. Nitekim NATO'nun Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki güvenlik çıkarları doğrultusunda Kıbrıs'ın güneyinde askerî destek sunan ve istihbarat

⁸⁶ Tamçelik, a.g.m., s. 1519.

⁸⁷ a.g.m., s. 1528.

⁸⁸ a.g.m., s. 1529.

⁸⁹ Roucek, a.g.m., ss. 738, 744.

toplamaya imkân veren birtakım tesislerden ABD'nin de faydalandığı bilinmektedir.⁹⁰ Örneğin İsrail ile Arap devletleri arasında 1967 ve 1973'te çıkan savaşlarda Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, İsrail savaş uçaklarının Araplara karşı yönlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Körfez Harekâtı sırasında ise üsler, bir ara istasyon işlevi görmüştür.⁹¹ Özellikle Ağrotur'daki üs Afganistan, Irak ve yakın zamanda da Libya'daki askerî harekâtların desteklenmesi için yoğun bir biçimde kullanılmıştır.⁹² Adadaki askerî üsler, başta ABD, Birleşik Krallık ve Fransa olmak üzere NATO tarafından Libya'ya yönelik düzenlenen harekâta gerek lojistik destek sağlanması gerekse istihbarat toplanması için stratejik bir görev üstlenmiştir. Hatta Birleşik Krallık, bu harekâta katılan bütün hava ve deniz kuvvetlerini Egemen Üs Bölgeleri'nden komuta etmiştir.⁹³ Demek ki Batı'nın bölgedeki çıkarlarına yönelik bir risk yahut tehdit oluşturan aktörler değişse bile onlara karşı ortaklaşa yürütülen önleyici harekâtlarda Egemen Üs Bölgeleri'nin stratejik önemi değişmemiştir.

NATO'nun üslere atfettiği stratejik önem, Soğuk Savaş sırasında Orta Doğu'ya yönelik Sovyet tehdidine karşı kurulan ve bu bakımdan İttifak'ın Orta Doğu'ya uzanan bir kolu olan Merkezî Antlaşma Teşkilatı (*Central Treaty Organization - CENTO*) bağlamında ayrıca değerlendirilmeye muhtaçtır.

3.2.1. Bölgesel Ortak: CENTO

NATO, CENTO yahut münferit olarak Birleşik Krallık'ın yürüttüğü askerî faaliyetlere lojistik destek ve konuşlandırma imkânı sunan Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs'taki üsler, Birleşik Krallık'ın imparatorluk sonrasında elde tuttuğu üslerin deyim yerindeyse takımyıldızını oluşturmaktadır. Özellikle Kıbrıs, CENTO bünyesindeki RAF için adeta bir fırlatma rampası olmuştur. Bu yüzden Birleşik Krallık, acil durumda güvenilecek ciddî askerî kuvvetler sağlamak için bu Orta Doğu ittifakıyla yakından ilgilenmiştir. Ancak Anglo-Amerikan diplomasinin ittifakın daha aktif bir rol oynaması yönündeki ısrarına rağmen CENTO, Kıbrıs merkezli RAF bombardıman filoları haricinde tayin edilmiş kuvvetleri olmayan bir ittifaka dönüşmüştür. Nitekim Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, 1964'ün Nisan'ında yayımladığı bir muhtıradaki şu ifadelerle yer vermiştir:⁹⁴

“CENTO, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından sürekli maddî ve manevî destek ihtiyacı duyan zayıf bir organizasyon olmaya devam ediyor. CENTO'nun zayıflığı, temelde askerî bir örgüt olarak şüpheli güvenilirliğinden ve üyeleri arasındaki amaç ve politika

⁹⁰ Tamçelik, a.g.m., ss. 1528-1529.

⁹¹ Keser, “Kıbrıs'ın Stratejik Önemi”, s. 134.

⁹² UK Ministry of Defence, a.g.y., s. 8.

⁹³ Keser, *Kaynayan Kazan*, s. 53.

⁹⁴ Dimitrakis, a.g.m., ss. 611, 613, 616.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

farklılıklarından kaynaklanmaktadır. CENTO'nun askeri güvenilirliğinin korunması, büyük ölçüde Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki dört Canberra filosunun taahhüdüne bağlıdır.”

İttifakın getirdiği tek taraflı mali külfet yüzünden Birleşik Krallık, Kıbrıs'taki askerî harcamalarını kısmanın yollarını aramıştır. Bununla birlikte İngiliz diplomasisi, CENTO'nun kırılğan bir ittifak olduğunu ve hatta nükleer gücün adadan çekilmesinin CENTO'nun çökmesine yol açacağını varsaymıştır. Böylece Birleşik Krallık, gerek stratejik gerekse mali çıkarları doğrultusunda CENTO'nun devamını, örgütün dağılmasına yeğlemiştir.⁹⁵

Birleşik Krallık'ın kuvvet komutanları, 1970'te, Kıbrıs'taki üsleri elde tutmanın stratejik değeri hakkında tartışmıştır. Egemen Üs Bölgeleri ve Akdeniz'deki ABD Altıncı Filosu, kriz zamanlarında Rus deniz birliklerinin hareket özgürlüğünü azaltmış ve keşif uçaklarını Kıbrıs açıklarındaki gözetleme menziline desteklemiştir. Bu yüzden Batı'nın etki alanı içinde kalan bir Kıbrıs, Avrupa ve özellikle NATO için hayati bir önem arz etmiştir. Nitekim sinyal istihbaratı ve ABD Hava Kuvvetlerinin U-2 casus uçakları aracılığıyla yaptığı keşif uçuşlarının yanı sıra Kıbrıs'taki üsler, UNFICYP (Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Gücü) ve CENTO'ya lojistik destek sağlamıştır. Bu bakımdan Amerikalılar İngilizlere, “CENTO ittifakının, Orta Doğu'daki Rus askerî hırslarının yıkıcı faaliyetlerine karşı koymada sınırlı da olsa yararlı bir role sahip olduğu” konusunda güvence vermiştir.⁹⁶

Kıbrıs, savaş zamanlarında Süveyş'in doğusundaki kuvvetlerin taşınması için CENTO'nun hava yolunun kapasitesinde benzersiz bir rol oynamıştır. Adadaki radar tesisi ve savaş filosu, NATO hava savunma sisteminin bir uzantısı olarak kabul edilmiştir. Bombardıman filoları ise 1971'e kadar Kuveyt'in dış savunmasında görev almıştır. Bu bağlamda Malta, Yunanistan, Türkiye ve İran'daki üslerin RAF filolarına, Kıbrıs'taki üsler gibi hizmet edemeyeceğine ilişkin kuşku hâsıl olmuştur. Zira Kıbrıs'taki “egemen” üslerin aksine adı geçen ülkelerin, savaş zamanlarında siyasî gerekçelerle harekât kısıtlamaları getirebileceği varsayılmıştır. Bu yüzden Kıbrıs olmadan CENTO'nun hava yolları, Süveyş'in doğusuna yönelik büyük çapta takviyeler için yetersiz bir kapasiteye sahip olma riskini ve siyasî kısıtlamalar sonucunda ittifakın çok daha savunmasız duruma gelme ihtimalini daima taşımıştır.⁹⁷ Başka bir deyişle müttefiklerin herhangi bir kısıtlama yahut engellemeye uğramadan Orta Doğu'ya yönelik Rus tehdidine karşı CENTO bünyesinde faaliyet göstermesi ancak Egemen Üs Bölgeleri sayesinde mümkün olmuştur.

⁹⁵ a.g.m., s. 614.

⁹⁶ a.g.m., s. 616.

⁹⁷ a.g.m.

Sonunda CENTO, İran'daki devrimden ve Pakistan'ın ittifaktan çekilmesinden sonra 1979'da dağılmıştır. Bu durum, Birleşik Krallık'ın 1974'ten beri güttüğü CENTO'dan askerî ve mali olarak ayrılma politikasının doğruluğunu göstermektedir. Zira İttifak'ın herhangi bir gerçek Rus askerî tehdidiyle karşı karşıya olmadığı görülmüştür. Böylece Kıbrıs'ta nükleer silahlarla donatılmış RAF bombardıman uçaklarının bakımının da bir külfetten ibaret olduğu ortaya çıkmıştır.⁹⁸ Ancak buna rağmen Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, NATO ile onun Orta Doğu'daki bir kolu olan ve bölgedeki Rus nüfuzunu kırmaya yönelik teşkil edilen CENTO arasında deyim yerindeyse bir omuz vazifesi görerek beden ile kolunu kavuşturmuştur. Bu bakımdan NATO'nun hava sahasını Pakistan'a değin genişletmesine imkân sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın dayattığı hâl ve şartlarda, iki kutup arasında meydana gelen çekişmelerin kaynağı stratejik bölgeler olmuştur. Bu bölgelere nüfuz etmek suretiyle karşı bloğu sindirme çabası, NATO'nun güvenlik stratejisine temel teşkil etmiştir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz havzası ve Orta Doğu, NATO'nun güneydoğu kanadı dolaylarında kaldığı için bir mücadele sahasına dönüşmüştür. Kıbrıs adası da bölgeye hâkim bir konuma sahip olduğu için çıkar çatışmalarının odağında yer almıştır. Adadaki Egemen Üs Bölgeleri, gerek Sovyetler'i çevrelemeye dayalı güvenlik stratejisinde gerekse istihbarat faaliyetlerinde NATO için hayati bir işlev görmüştür. Bu durum, en başta Avrupa'nın güvenliğini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Egemen Üs Bölgeleri vasıtasıyla Doğu Akdeniz'de kurulan deniz hâkimiyeti, Orta Doğu'ya değin bir hava hâkimiyetini de beraberinde getirmiştir. Böylece Batı ittifakının jeopolitik hedefleri gözetilmiştir. Zira Kıbrıs, bir ada olarak Orta Doğu'nun hem dâhilinde hem de haricinde kaldığı için daima korunaklı bir deniz ve hava limanı olmuştur.

3.3. Zorlama Ortak: AB

Kıbrıs; AB hukuku bakımından Birleşik Krallık'ın egemenliğindeki Egemen Üs Bölgeleri, fiilen yalnızca adanın güneyinde egemen olan "Kıbrıs Cumhuriyeti" ve son olarak "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin etkili denetiminin dışında kalan adanın kuzeyindeki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) olmak üzere üç egemenlik bölgesine bölünmüştür.⁹⁹

Yunanistan'ın desteğiyle Kıbrıs Rumları, tam üyelik için 1990'da AB'ye başvurmuştur. Böylece GKRY, 1990'lardan itibaren AB'nin genişleme sürecine dâhil edilirken AB de Kıbrıs Sorunu'na müdahil olmuştur.¹⁰⁰ Aslında adanın *Enosis*¹⁰¹ yoluyla "Elenleştirilmesi", Kıbrıs

⁹⁸ a.g.m., s. 622.

⁹⁹ Mehmet Hanifi Bayram, "Kıbrıs'taki İngiliz Egemen Üs Bölgelerinin Brexit Sonrası Durumu", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2 (Aralık 2017): s. 46.

¹⁰⁰ Esengül Ayaz Avan, "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Aralık 2014* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2016), ss. 677, 683.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Sorunu'nun başlangıcından itibaren Avrupa Toplulukları tarafından desteklenmiştir. Zira Kıbrıs'a hâkim olan güç, bölgedeki enerji hatlarını ve ticaret yollarını denetleyebileceği gibi askerî strateji bakımından da ciddi bir üstünlük elde edecektir. AB, Doğu Avrupa'nın yanı sıra Kuzey Afrika ve bütün Akdeniz havzasını da kendi nüfuz alanı olarak görmektedir. Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs da söz konusu nüfuz alanında oldukça stratejik mevziler teşkil etmektedir. Bu yüzden AB, bölgede üstünlük kurarak jeopolitik hedeflerine yaklaşabilmek amacıyla GKRY'yi Birlik'in üyesi olarak kabul etmiştir. Böylece Kıbrıs'a, AB'nin güneydoğu sınırında adeta bir ileri karakol vazifesi yüklenmiştir. Ayrıca AB, Kıbrıs aracılığıyla Orta Doğu, Kafkasya ve Türkistan petrolünün aktığı Doğu Akdeniz'deki pazarları, ticaret yollarını ve önemli limanları kontrol altına almayı amaçlamıştır.¹⁰² Bu bakımdan jeopolitik hedeflere giden iki ana yol tutulmuştur. Zira Kıbrıs, hem askerî hem de ticarî imkân ve kabiliyetleri beraberce sunmaktadır.

Birleşik Krallık'ın AB'ye katılmasından ziyade GKRY'nin AB'ye katılması, Egemen Üs Bölgeleri'nin AB hukuku kapsamındaki statüsünü belirlemiştir. Zira GKRY'nin Birlik'e katılacak olması, AB hukukunun Egemen Üs Bölgeleri'nde nasıl uygulanacağına ilişkin temel bir sorun yaratmıştır. Bu yüzden Rum Yönetimi, adadaki İngiliz üslerine yönelik güvence vermek zorunda kalmış ve AB Katılım Antlaşması'na ek olarak Egemen Üs Bölgeleri'nin Kıbrıs'taki varlığını koruyan ayrı bir protokol imzalanmıştır. Böylece İngiliz üsleri, adadaki AB hâkimiyetinin dışında bırakılmıştır. Sonuçta birincil hukuk çerçevesinde belirlenmiş diğer deniz aşırı toprakların statüleriyle kıyaslandığı takdirde Egemen Üs Bölgeleri'ne tanınan statünün "*sui generis*"¹⁰³ bir nitelikte olduğu görülmektedir.¹⁰⁴ Bu ayrıcalık, Birleşik Krallık'ın söz konusu üslerden hiçbir hâl ve şartta vazgeçmeyeceğini göstermektedir. Öte yandan Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılışı, yani Brexit, bahsi geçen protokol sayesinde Egemen Üs Bölgeleri'nin *sui generis* niteliğine halel getirmemiştir. Nitekim GKRY Dışişleri Bakanlığı tarafından meseleye ilişkin 2019'da yapılan açıklamada "Brexit'in, İngiliz üslerinde hâlihazırda yürürlükte olan düzenlemelerde herhangi bir değişikliğe sebep olması beklenmiyor"¹⁰⁵ ifadesiyle İngiliz üslerinin ayrıcalığını koruyacağı teyit edilmiştir. Ancak Brexit'in AB'ye etkisi düşünüldüğü takdirde, özellikle ortak güvenlik ve dış politika oluşturmakta zaten güçlük çeken AB'yi istikrarsızlaştıracağına ilişkin değerlendirmeler

¹⁰¹ Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihakı.

¹⁰² Keser, "Kıbrıs'ın Stratejik Önemi", ss. 140-141.

¹⁰³ Kendine özgü, biricik anlamlarına gelen Latince bir deyiş.

¹⁰⁴ Tamçelik, a.g.m., 1520; Bayram, a.g.m., ss. 45, 47.

¹⁰⁵ "Foreign, education ministries reassure Cypriots over Brexit", *Cyprus Mail*, January 31, 2020, <https://cyprus-mail.com/2020/01/31/foreign-education-ministries-reassure-cypriots-over-brexit/> [Erişim Tarihi: 22.10.2021].

yapılmıştır. Bu tür değerlendirmelere göre eğer Avrupa, ortak güvenlik ve dış politikadan yoksun kalırsa küresel sorumluluklarından usanan ABD ile Doğu Avrupa üzerinde baskısını gün geçtikçe artıran Rusya arasında sıkışacaktır.¹⁰⁶ Yine de Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki askerî varlığı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda Brexit, AB'nin güvenliğini olumsuz etkilemeyecektir. Zira Avrupa'nın güvenliğine yönelik NATO operasyonlarında Birleşik Krallık'ın da yer alacağı muhakkaktır. Libya'ya yapılan operasyon bunun en açık örneğidir. Nitekim Ağrotur'daki Egemen Üs Bölgesi, bu operasyonda büyük bir önem arz etmiştir.¹⁰⁷ Ancak AB özelinde değerlendirildiği takdirde bu durumun, Atlantikçi ve Avrupacı kanatlar arasındaki gerilimi artıracağı iddia edilebilecektir. Brexit sonrasında Birleşik Krallık, dış politikada AB'den bağımsız hareket edebileceği için özellikle Kıbrıs'taki üslerini NATO ortaklığına dayanarak ABD'ye daha sık ve yoğun kullanma imkânı tanıyabilecektir. Zira Kıbrıs'ın Orta Doğu'ya yakınlığı, İsrail'e verilecek askerî ve lojistik destek için ABD'ye öteden beri eşsiz bir fırsat yaratmaktadır. Bu bağlamda NATO'nun, İsrail-Filistin çatışmalarını bir güvenlik sorunu olarak kabul etmesi de anlamlıdır.

AB'nin Egemen Üs Bölgeleri'ni kapsamayacak biçimde GKRY'yi üye olarak kabul etmesi aslında Birleşik Krallık'ın üslerdeki egemenliğini hiçbir hâl ve şartta başka bir güçle paylaşmamak için öteden beri sürdürdüğü kararlılığını bir kere daha göstermiştir. Böylece yarı devlet olarak tanımlanabilen Egemen Üs Bölgeleri, yalnızca barındırdığı Kıbrıs Rumları hasebiyle AB hukukuna sınırlı bir biçimde tâbi olmuştur. Ancak bu üsler, Birlik'in dışında kalmakla Avrupa'nın jeopolitik hedefleri için sahip olduğu kıymetten bir şey kaybetmemiştir. Bilakis kıymeti hâlâ büyüktür. Zira tek başlarına ne GKRY ne de KKTC bölgedeki tehditler karşısında Avrupa'nın ileri karakolu Kıbrıs'ı savunabilecektir. Bu gerçek hesaba katıldığı takdirde BFC'nin konuşlu bulunduğu İngiliz üslerinin caydırıcılığı hâlâ hayatî bir meseledir. Üstelik bu caydırıcılık yalnızca bölgenin “haydut” devletlerine karşı değil aynı zamanda adadaki toplumların hamileri olan Türkiye ve Yunanistan'a da karşıdır.

Sonuç

Birleşik Krallık'ın Kıbrıs'taki siyasî ve askerî varlığının son merhalesini Egemen Üs Bölgeleri teşkil etmektedir. Üslerdeki İngiliz egemenliği, özellikle Soğuk Savaş sırasında blok lideri ABD'nin etkisiyle görece zedelenmiş olmasına rağmen 1960'tan beri hiçbir ortaklığa müsaade edilmemiştir. Bir tür yarı devlet statüsünde olan Egemen Üs Bölgeleri, bu niteliği sayesinde adada daima ayrıcalıklı bir siyasî otorite olmuştur.

¹⁰⁶ Burhanettin Duran, “Brexit AB'nin Sonu mu?”, *SETA*, 25 Haziran 2016, <https://www.setav.org/brexit-abnin-sonu-mu-2/> [Erişim Tarihi: 22.10.2021].

¹⁰⁷ Keser, *Kaynayan Kazan*, s. 53.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Kıbrıs'ın stratejik konumu, Egemen Üs Bölgeleri'ne güvenlik odaklı bir vazife yüklemiştir. Basra Körfezi dâhil olmak üzere Birleşik Krallık'ın Orta Doğu'daki ekonomik çıkarlarının temin ve güvenlik kaygılarının teskin edilmesinde birincil öneme sahip olan üsler, aynı zamanda NATO'nun Soğuk Savaş'taki çevrelemeye dayalı güvenlik stratejisinde de dikkate değer bir işlev görmüştür. Bunların yanı sıra ve hepsinden ziyade Egemen Üs Bölgeleri, doğrudan ya da dolaylı olarak ama daima hem Birleşik Krallık'ın hem de NATO ve AB gibi aktörlerin jeopolitik hedefleri bağlamında stratejik bir görev üstlenmiştir. Söz konusu aktörlerin Doğu Akdeniz havzasındaki jeopolitik hedefleri dönem dönem ayrılmış olsa bile ortak risk ve tehdit unsurları karşısında birleşmiştir.

Doğu Akdeniz'de, özellikle Soğuk Savaş sırasında artan Amerikan nüfuzu, Birleşik Krallık'ın bölgedeki jeopolitik hedeflerine karşı bir risk oluşturmuştur. Bu yüzden Birleşik Krallık, Egemen Üs Bölgeleri'ndeki İngiliz hâkimiyeti hususunda kati bir kararlılık göstererek taviz vermemiştir. Ancak Batı bloğu için ortak bir tehdit teşkil eden SSCB'ye karşı öz kaynaklarıyla güvenliğini sağlayamayacağından emin olan Birleşik Krallık, kendi jeopolitik hedefleriyle ABD'nin başı çektiği NATO'nun jeopolitik hedeflerini aynı istikamette buluşturmaya mecbur olmuştur. Öte yandan AB ise Doğu Akdeniz'de varlık göstererek Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki jeopolitik hedeflerine ulaşabilmek için GKRY'yi Birlik'e kabul etmiştir. Bunun sonucunda Birleşik Krallık, üslerdeki egemenliği hususunda tavizsiz tutumunu sürdürerek Egemen Üs Bölgeleri'nin, Birlik'in siyasî ve hukukî denetimi dışında kalmasını sağlamıştır. Böylece özellikle son yıllarda Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen hidrokarbon yataklarını bir jeopolitik hedef olarak belirlediği ve 1960'taki kurucu antlaşmada çizilmiş kara suları sınırlarını temel alarak deniz yetki alanları üzerindeki hakkını da mahfuz tuttuğu iddia edilebilir. Son olarak bütün bir Batı'nın özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki jeopolitik hedefleri için Kıbrıs, ikmal ve lojistik desteğin yanı sıra eşsiz bir istihbarat ve espionaj imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda Afganistan ve Irak'ın işgalinde, Suriye ve Libya'ya düzenlenen askerî harekâtlarda, süregelen elektronik istihbarat ve sanayi casusluğu faaliyetlerinde Egemen Üs Bölgeleri yine stratejik bir görev üstlenmiştir.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

“Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)”. Türk Tarih Kurumu, Belgelerle Tarih ve Eğitim, Antlaşmalar (Tam Metin). <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> [Erişim Tarihi: 05.01.2021].

“Treaty Concerning The Establishment of The Republic of Cyprus”. *United Nations - Treaty Series*. No. 5476. Signed at Nicosia, on 16 August 1960. <http://ua.mfa.gov.tr> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

II. Kitaplar ve Makaleler

ARI, Tayyar. “Jeopolitik Teoriler”. *Uluslararası İlişkiler Kuramları I*. ed. Tayyar Arı, Elif Toprak. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018, 62-80.

ARMAOĞLU, Fahir. “Kıbrıs: Akdeniz’in En Önemli Geçidi”. *Tercüman Gazetesi*. 17-19 Aralık 1983 (Aktaran: Keser, Ulvi, Asporça Keser. *Strateji, Espiyonaj, İntelijans ve Çatışma: Kaynayan Kazan Akdeniz ve Kıbrıs*. İstanbul: Hiperyayın, 2020).

AVAN, Esengül Ayaz. “Türkiye’nin Kıbrıs Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi”. *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Aralık 2014*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2016, 675-685.

BAYRAM, Mehmet Hanifi. “Kıbrıs’taki İngiliz Egemen Üs Bölgelerinin Brexit Sonrası Durumu”. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 7. S. 2 (Aralık 2017): 39-55.

DİMİTRAKİS, Panagiotis. “The Value to CENTO of UK Bases on Cyprus”. *Middle Eastern Studies*. Vol. 45. No. 4 (July 2009): 611-624.

GAZİOĞLU, Ahmet. *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs: Son İki Yıl (1958-60): Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti’ne*. Ankara: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 2000 (Aktaran: Tamçelik, Soyalp. “Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. C. 8. S. 1 (2011): 1510-1539).

KESER, Ulvi. “Kıbrıs’ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. C. 2. S. 3 (2006): 114-147.

_____. *Kıbrıs’ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

_____. “Kıbrıs; Espiyonaj ve İntelijans Üzerine Bir Değerlendirme”. *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz*. ed. Deniz Güler, Ahmet Yıldız, İzgi Savaş. İstanbul: TASAM, 2019, 38-68.

_____, Asporça Keser. *Strateji, Espiyonaj, İntelijans ve Çatışma: Kaynayan Kazan Akdeniz ve Kıbrıs*. İstanbul: Hiperyayın, 2020.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

KÖKSAL, Faruk. “Risk ve Tehdit Kavramında Yeni Paradigmalar ile Asimetrik Tehdit Analizi”. *Türkiye’ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu, 05-06 Nisan 2007*. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 2007, 1-21.

MAHAN, Alfred Thayer. *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi (1660-1783)*. çev. A. Tunçer Büyükonat. İstanbul: Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2011.

ÖZDAL, Barış. *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*. Gnş. 2. bs. Bursa: Dora Basım-Yayın, 2020.

ROUCEK, Joseph S. “Cyprus in the Mediterranean Geopolitics”. *Il Politico*. Vol. 41. No. 4 (Dicembre 1976): 732-746.

SPYKMAN, Nicholas J. *Coğrafya ve Dış Politika: Kenar Kuşak Teorisi*. çev. Alperen Kürşad Zengin. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020.

ŞAHİN, İsmail. “İngiltere’nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)”. *Asia Minor Studies*. C. 4. S. 7 (Ocak 2016): 149-176.

TAMÇELİK, Soyalp. “Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. C. 8. S. 1 (2011): 1510-1539.

VERRIER, Anthony. “Cyprus: Britain’s Security Role”. *The World Today*. Vol. 20. No. 3 (March 1964): 131-137.

“Geographical Record”. *Geographical Review*. Vol. 51. No. 2 (April 1961): 304-314.

III. İnternet Kaynakları

DURAN, Burhanettin. “Brexit AB’nin Sonu mu?”. *SETA*. 25 Haziran 2016. <https://www.setav.org/brexit-abnin-sonu-mu-2/> [Erişim Tarihi: 22.10.2021].

KOUPARANIS, Panagiotis. “Brexit: A view from Cyprus”. *Deutsche Welle*. October 10, 2017. <https://www.dw.com/en/brexit-a-view-from-cyprus/a-40898512> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

UK Ministry of Defence. *Overseas Territories: The Ministry of Defence’s Contribution*. 1 March 2012. <https://www.gov.uk/government/publications/overseas-territories> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

_____. “UK’s most advanced jets deploy overseas for the first time”. Her Majesty’s Government, Defence and armed forces, Armed forces. <https://www.gov.uk/government/news/uks-most-advanced-jets-deploy-overseas-for-the-first-time> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

VANHOLME, Robin. “Brexit’s Obscure Impacts: The Borders of Cyprus”, *Eyes on Europe*. April 1, 2018. <https://www.eyes-on-europe.eu/brexit-impacts-cyprus> [Erişim Tarihi: 19.01.2021].

“Background”. Sovereign Base Areas Administration, Administration. <https://sbaadministration.org/index.php/m-background> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

“British Forces Cyprus”. Sovereign Base Areas Administration. <https://www.sbaadministration.org/index.php/british-forces-cyprus> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

“Foreign, education ministries reassure Cypriots over Brexit”. *Cyprus Mail*. January 31, 2020. <https://cyprus-mail.com/2020/01/31/foreign-education-ministries-reassure-cypriots-over-brexit/> [Erişim Tarihi: 22.10.2021].

“Kıbrıs’taki İngiliz üsleri Brexit masasında”. *Deutsche Welle*. 12 Ekim 2017. <https://www.dw.com/tr/kıbrıstaki-ingiliz-üsleri-brexit-masasında/a-40930763> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].

“Tarihi Perspektif”. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Konusu. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/tarihi-perspektif/> [Erişim Tarihi: 27.01.2021].

“UK Defence Secretary meets Cypriot counterpart in Nicosia”. Sovereign Base Areas Administration, Departments, Media & Communication Stories, SBAA/BFC Stories. <https://www.sbaadministration.org/index.php/sbaa-bfc-news/43-uk-defence-secretary-cyprus> [Erişim Tarihi: 18.01.2021].